

Koncepcije autora i autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima predmetne nastave

Matanović, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:435862>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-31**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni diplomski studij Nakladništva i Informatologije

Marina Matanović

**Koncepcije autora i autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima
predmetne nastave**

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Velagić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za informacijske znanosti
Dvopredmetni diplomski studij Nakladništva i Informatologije

Marina Matanović

**Koncepcije autora i autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima
predmetne nastave**

Diplomski rad

Društvene znanosti, Informacijske i komunikacijske znanosti, Knjižničarstvo

Mentor: prof. dr. sc. Zoran Velagić

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 11.10.2023.

Mania Mitrović, 0122225819

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Sve većom dostupnošću informacija i različitih informacijskih izvora, integritet autorstva polako se narušava. Buduće bi generacije, kroz obrazovni program, trebale usvojiti osnovne pojmove vezane uz autorstvo i autorsko pravo, kao i osvijestiti važnost poštivanja etičkih smjernica i pažljivog odabira informacija. Cilj ovog diplomskog rada je pružiti teorijski okvir u vidu osnovnih pojmova o autorstvu, autorskom djelu, autorskom pravu i zakonskim odredbama u izradi udžbenika hrvatskoga jezika te donijeti prikaz analize udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave i odgojno-obrazovnih ishoda kurikulumu za nastavni predmet Hrvatski jezik. Svrha istraživanja je dobiti uvid u opskrbljenost udžbenika hrvatskoga jezika u kontekstu autorstva i poštivanja intelektualnog vlasništva, kao i u usklađenost udžbenika s predmetnim kurikulumom koji nalaže isto. Isto tako, nastojalo se doznati postoje li potencijalni nedostaci u smjernicama o autorstvu unutar udžbenika i čitanki, promiču li udžbenici kulturu autorstva i na koji način te odstupa li sadržaj udžbenika u pojedinim segmentima od predmetnog kurikulumu, ili ga prati. Metodom sadržajne analize pokrivena su četiri kompleta udžbenika jednog hrvatskog nakladnika, Školske knjige, isključivo radi pružanja detaljnih informacija i zaključaka. Rezultati su pokazali djelomičnu usklađenost udžbenika s predmetnim kurikulumom i obilje primjera kojima se promiču koncepcije autora i autorstva. Isto tako, autori i autorsko stvaralaštvo bilo koje vrste njeguje se kroz primjere te se učenike potiče na vlastito izražavanje podizanjem svijesti o važnosti priznanja autorstva. Istraživanje ovakve vrste potencijalno doprinosi boljem razumijevanju koncepcije autora i autorstva unutar osnovnoškolskog obrazovanja u vidu udžbenika i nastave općenito.

Ključne riječi: koncepcije autorstva, kurikulum, hrvatski jezik i književnost, udžbenici, predmetna nastava

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Razvoj suvremenog autorstva	3
3. Karakteristike autora	4
4. Autorsko djelo	5
5. Pojam autorskog prava	7
5.1. Povijesni razvoj autorskog prava	8
5.2. Sadržajna ograničenja autorskih i srodnih prava	11
5.3. Povreda i zaštita autorskih prava	12
6. Vrste autorskih prava	14
6.1. Moralna prava	14
6.2. Imovinska prava	15
6.3. Srodna i druga prava	15
7. Primjena teorijskih saznanja u sadržajnoj analizi	17
8. Zakonske odredbe u izradi udžbenika za hrvatski jezik predmetne nastave	17
9. Analiza kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik i udžbenika hrvatskoga jezika	19
9.1. Cilj i svrha istraživanja	19
9.2. Metodologija istraživanja i uzorak	19
10. Rezultati	21
9.1. Peti razred osnovne škole	21
10.2. Šesti razred osnovne škole	26
10.3. Sedmi razred osnovne škole	31
10.4. Osmi razred osnovne škole	36
10.5. Prijedlozi za poboljšanje smjernica o autorskim pravima u čitankama	41
10.6. Promicanje kulture autorstva	48
11. Zaključak	54
12. Literatura	57

1. Uvod

Nužno je da autorstvo, kao ključni aspekt kulture, izražavanja i stvaralaštva, bude dio odgojno-obrazovnog sustava. Prepoznatljivost i poštivanje tuđega osnovne su pretpostavke koje proizlaze iz procesa kreiranja autorskog djela, uz priznavanje i nagrađivanje truda autora i zaštite njegovih prava. Stavljeni pred mnoge izazove i iskušenja, djeca osnovnoškolske dobi ne mogu samostalno percipirati važnost poštivanja intelektualnog vlasništva, kao ni raščlaniti što se smije preuzeti od drugih, na koji način te uz koja pravila, stoga je kroz sadržaj udžbenika, ali i upute nastavnika nužno usmjeravati ih i podizati svijest o istome, što će ih potencijalno potaknuti na vlastito stvaralaštvo u budućnosti. Cilj je ovoga rada istražiti kako su, na temu autorstva i autorskog prava, koncipirani udžbenici hrvatskoga jezika predmetne nastave i prate li zadane odgojno-obrazovne ishode kurikuluma. Nastojao se pružiti sveobuhvatan pregled kompleta udžbenika s naglaskom na ishode kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik i dobiti stvarnu sliku o stanju autorstva i autorskih prava u osnovnoškolskom obrazovanju te izdvojiti potencijalne nedostatke unutar udžbenika i ostaviti prostora za eventualni napredak.

Diplomski rad sastoji se od dvije temeljne cjeline: teorijski dio i istraživački dio. Manjkavost literature koja je konkretno usmjerena na koncepcije autora i autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima usmjerila je teorijski dio ovoga rada na predstavljanje osnovnih koncepata autorstva i autorskih prava kao i zakonskih veza između udžbenika i kurikuluma. Za početak će se predstaviti razvoj suvremenog autorstva, s ciljem razumijevanja modernog autora i njegova nastanka te će se kroz poglavlje o karakteristikama autora reći nešto više o nositeljima autorskog prava, autorima djela kao i koautorstvu. Objasniti će se, kroz poglavlje o autorskom djelu, vrste istoga i skupine. Također će se razjasniti kreativni i originalni aspekti kao osnovne pretpostavke autorskog djela te ono što čini razliku u školskim udžbenicima. Nadalje, predstaviti će se pojam autorskog prava kroz njegov povijesni razvoj, sadržajna ograničenja autorskih i srodnih prava te povreda i zaštita istih. Objasniti će se vrste autorskih prava te će se naposljetku predstaviti zakonske odredbe u izradi udžbenika za hrvatski jezik, u vidu kurikuluma, pravilnika i zakona o udžbenicima.

Druga cjelina rada usmjerena je na sadržajnu analizu udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave i odgojno-obrazovnih ishoda unutar kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik. Bit će objašnjeni cilj i svrha istraživanja, metodologija i uzorak te će nastavno tome biti predstavljeni rezultati istraživanja, kao i zaključak. Rezultati istraživanja pokazali su kako se unutar udžbenika i čitanki na vrlo jasan i jednostavan način naglašava značaj pisca kao

figure, poštivanje intelektualnog vlasništva, pravilno citiranje teksta i fotografija, poštivanje moralnih prava autora te se učenike kroz njima bliske primjere potiče na razmišljanje o preuzimanju tuđih ideja. S obzirom na prethodno spomenutu manjkavost literature ove tematike, ovo će istraživanje potencijalno pridonijeti boljem razumijevanju koncepcije autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima te potaknuti na razmišljanje o istome.

2. Razvoj suvremenog autorstva

Autor je, osoba koja je stvorila autorsko djelo.¹ Pojam autor dolazi od latinske riječi *auctor* te se odnosi na množitelja, stvaratelja i tvorca intelektualne tvorevine, koji posjeduje intelektualno vlasništvo nad svojim djelom. Pisci tekstova, slikari, kipari, crtači, grafičari, skladatelji, kartografi, arhitekti, fotografi, filmski redatelji, industrijski dizajneri, koreografi, ali i prevoditelji, prilagođivači, obrađivači te sastavljači zbirki radova – sve su to primjeri različitih autora.² Suvremena koncepcija autorstva predstavlja relativno novu pojavu u kulturno-povijesnom razvoju. Prema nekim istraživačima, 10. travnja 1710. dan je kada je „rođen“ moderni autor, kada je na snagu stupio Statut kraljice Ane. No razvoj modernog autora također je vjerojatan i za doba romantizma. Dva navedena povijesna razdoblja dvije su moguće faze u razvoju koncepcije autorstva, no može ih se prepoznati barem šest.³ U prvom su razdoblju, za vrijeme razvijenog i kasnog srednjeg vijeka, autori postali pisci svojih djela, što otvara novu dimenziju odnosa s tekstom. Drugo je razdoblje obilježeno tehnologijom tiska koja je drastično promijenila odnose u proizvodnji knjige, drugom polovicom 15. i početkom 16. stoljeća.⁴ Razvijaju se originalnost i kreativnost te se na naslovnica knjiga ističu imena tiskara, sponzora i autora.⁵ No to je razdoblje također karakteristično i zbog Antoine Vérarda, nakladnika koji je dominirao knjižarskom scenom u Parizu između 1485. i 1512. godine. Budući da je izdavao knjige u to doba, Vérardov se portret često nalazio na samim knjigama, ali je nerijetko bio nazvan i „Acteur“, odnosno autorom djela. Dakle, nakladnici su se često smatrali i autorima djela. Isto tako, Vérard je pisao posvete i predgovore u knjigama, nerijetko na način da je koristio tuđi tekst koji je bio namijenjen nekome drugom.⁶ Na tom se primjeru jasno vidi još uvijek nerazvijena uloga autora i njihovih prava. Nadalje, treće i četvrto razdoblje prethodno su spomenuti – obilježava ih Statut kraljice Ane (autori postaju vlasnici svojih tekstova) i razdoblje romantizma (engleski i njemački autori grade suvremeno shvaćanje autorstva kao originalnog individualnog stvaralaštva).⁷ Autori su prije toga doba vlasništvo nad pojedinim materijalnim povlasticama vlastitih tekstova nerijetko dogovarali s tiskarima i knjižarima, dok su donošenjem Statuta stekli zakonsko pravo ostvarivanja autorskih prava u

¹ Henneberg, Ivan. *Autorsko pravo*. Zagreb: Informator, 2001. Str. 114.

² Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. *Knjižnice i autorsko pravo*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009. Str. 31.

³ Velagić, Zoran. *Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga u 18. stoljeću*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010. Str. 45

⁴ Isto, str. 46.

⁵ Isto, str. 48-49.

⁶ Chartier, Roger. *Forms and meanings*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995. Str. 34.

⁷ Velagić, Zoran. *Nav. dj.* Str. 46.

trajanju od 14 godina, s mogućnošću produživanja. Također su prepoznati kao vlasnici svojih djela, te su stekli mogućnost daljnjeg stjecanja moralnih prava nad svojim djelima.⁸ U petomu se razdoblju, za vrijeme 19. stoljeća, učvršćuje zakonodavstvo o autorskim pravima, dok se u šestome razdoblju, od strane francuskih teoretičara Barthesa i Foucaulta, propitkuju romantičke koncepcije autorstva. Također, kako je današnje doba okarakterizirano napretkom tehnologije, valjalo bi dodati i sedmo razdoblje – razvoj e-nakladništva, blogova i sl., što zakonodavstvo stavlja pred veliki izazov.⁹

3. Karakteristike autora

Što se tiče poimanja autora i autorstva, kontinentalno europski i angloamerički pravni sustavi čine razliku. Naime, u prvom slučaju, nositeljem autorskog prava smatra se osoba koja je stvorila djelo, dok u drugom slučaju to može biti fizička ili pravna osoba, odnosno osoba koja financira djelo.¹⁰ Također, autorom djela smatra se osoba čije ime, pseudonim ili umjetnički znak stoji na djelu. Umjetnički znak najčešće je slučaj kada je riječ o djelima likovne ili primijenjene umjetnosti, a što se pseudonima tiče, razlikuju se dvije vrste: autor čiji je identitet poznat i autor čiji identitet nije poznat. Anonimnost djela se, dakle, osigurava putem pseudonima (gdje identitet autora nije poznat) ili na način da djelo ne sadrži nikakvu oznaku (anonimno djelo). U takvim situacijama, otvara se pitanje autorskih prava. Zakoni nalažu da se prava nepoznatog autora ostvaruju kroz drugu osobu, no ukoliko je riječ o izdanom djelu, nakladnik je taj koji posjeduje autorska prava nad djelom. U slučaju kada djelo nije objavljeno, odgovarajuća udruga autora preuzeti će autorska prava.¹¹ Nadalje, važno je spomenuti i koautorstvo. Termin je to koji označava suradnju dvije ili više osoba na istom djelu, što samo po sebi iziskuje i svojevrsnu podjelu autorskog prava – konkretno kada je riječ o znanstvenom području djelovanja, timski rad postao je paradigma istraživanja.¹² Koautorstvo označava suradnju isključivo fizičkih osoba. Dakle, osoba koja je pridonijela stvaranju djela u smislu davanja ideje, ne može se nazvati koautorom.¹³ Kada se udjeli dviju različitih osoba ne mogu samostalno koristiti, tada dolazi do koautorstva, odnosno suradnje i dijeljenja autorskih prava.

⁸ Isto, str. 53-55.

⁹ Isto, str. 46.

¹⁰ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 31.

¹¹ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 116.

¹² Velagić, Zoran. Nav.dj., str. 44.

¹³ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 118.

No kada je riječ o djelima koja su sastavljena od djela dvaju ili više autora (sastavljena djela), u svrhe zajedničkog korištenja, važno je naglasiti kako u tom slučaju svaki pojedinačni autor ostvaruje, odnosno zadržava pravo na svoj udio. Primjer takvog slučaja su glazbena djela – autor je osoba koja je djelo skladala. Ukoliko skladba sadrži i tekstualni dio, autor teksta posjeduje autorsko pravo jednako kao i skladatelj, koji pravo ostvaruje kroz glazbeni dio.¹⁴

4. Autorsko djelo

Državni zavod za intelektualno vlasništvo navodi sljedeće: „Autorsko djelo je originalno, duhovno (intelektualno) ostvarenje iz književnog, umjetničkog i znanstvenog područja koje ima individualan karakter i koje je na neki način izraženo.“¹⁵ Shodno tome, djela koja se ubrajaju u ona autorska mogu biti pisana i govorna jezična djela, glazbena djela, kao i dramska te dramsko-glazbena, koreografska i pantomimska djela, arhitektonska djela, djela primijenjenih i likovnih umjetnosti te ona industrijskog dizajna, fotografska i audiovizualna djela, kartografska djela, tehnički crteži, skice i planovi, računalni programi te sve ostalo što se ubraja u intelektualnu tvorevinu. Kreativnost i originalnost štite se Zakonom o autorskom pravu, te su samim time neizostavni dio stvaranja bilo koje vrste autorskog djela.¹⁶ Dakle, sve ono što je rezultat intelektualnog stvaralačkog (kreativnog) rada može se nazvati intelektualnom tvorevinom. Proces nastanka autorskog djela za početak uključuje ideju, odnosno zamisao koja potom dobiva određenu formu – ideje se pretaču u zamjetljiv oblik na dva načina: fiksiranjem djela na materijalnu podlogu (pisanje, likovno izražavanje, snimanje slike i zvuka) i radnjama bez fiksiranja na materijalnu podlogu (izražavanje govorom, pokretima tijela, izvedbom zvuka). Važno je naglasiti, s pravnog gledišta, kako sama ideja koja nije prenesena u zamjetljiv oblik ne može biti zaštićena autorskim pravom. Isto tako, autorsko djelo ima višestruku upotrebu – može se istodobno koristiti na različitim mjestima (kazališno djelo može istodobno biti grafičko izdanje, emisija, zvučna snimka i sl.).¹⁷ Također, u teoriji i zakonima o autorskom pravu, autorska djela često se nazivaju zaštićena djela ili autorsko pravna djela.¹⁸ Prema Zakonu o autorskom pravu i srodnim pravima, autorsko djelo ili predmet srodnog prava smatra se

¹⁴ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 26.

¹⁵ Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/autorsko-djelo/> (2023-06-20)

¹⁶ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 25.

¹⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 82-83.

¹⁸ Isto, str. 81.

objavljenim ukoliko je postao pristupačan javnosti uz pristanak nositelja prava, te se smatra izdanim ukoliko su primjerci djela, uz pristanak nositelja prava, ponuđeni javnosti ili stavljeni u promet u razumnoj količini te ukoliko je autorsko djelo ili predmet srodnog prava načinjen dostupnim javnosti, putem žica ili bežično, na način koji omogućava pristup u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu.¹⁹

Postoje tri skupine autorskih djela. Za početak, termin *apsolutno originalno djelo* koristi se za djela koja su izvorna te su stvorena neovisno o drugom, već postojećem djelu. To su već prethodno spomenute vrste djela: pisana djela, govorna djela, dramska, koreografska i pantomimska djela, kartografska djela itd. Sljedeća skupina djela odnosi se na prerade, odnosno djela izvedena iz postojećih djela (prijevodi, prilagodbe, glazbene obrade). Ona se također mogu nazvati i *relativno originalnim djelima*.²⁰ U ovome slučaju, ukoliko autorska prava za izvorno djelo još traju, odobrenje nositelja prava nužno je za preradu, ukoliko nije odobrena samim zakonom.²¹ Zbirke djela i kolektivna djela treća su skupina autorskih djela. Zbirke djela odnose se na djela sastavljena od više djela, njihovih dijelova ili druge građe (npr. enciklopedije i antologije). Kolektivna su djela pak sastavljena od više doprinosa. Dakle, doprinosi različitih sudionika u potpunosti se isprepliću te se niti jedan od njih ne može smatrati autorom djela kao cjeline. Leksikoni i rječnici primjer su kolektivnog djela.²²

Dakle, dokle god je djelo individualnog karaktera, te je prožeto kreativnim spoznajama i idejama, porijeklo, pozadina, status i sve ono što određuje jednu osobu, nije presudno u Zakonu, ali je od važnosti kada su u pitanju čitatelji. Poznavanje života, obrazovanja i interesa autora pomaže čitateljima u boljem shvaćanju autorskog djela²³, no to je rijetko presudno u odabiru djela za čitanje. Suprotno tome, što je i blisko tematici ovoga rada, jest stvaranje školskih udžbenika. Manjak originalnosti, noviteta i individualnosti čest su slučaj u sadržaju udžbenika, no zbog toga nisu lišeni statusa autorskog djela. Udžbenici moraju biti razumljivi i pristupačni svim učenicima, što može rezultirati pojednostavljivanjem i standardizacijom sadržaja među različitim nakladnicima.²⁴ No proces recenzije i odobrenja prije implementacije udžbenika u nastavu igra ključnu ulogu u osiguravanju točnosti i visoke kvalitete informacija, što predstavlja ključni aspekt u obrazovnom sustavu. Iako izrada udžbenika ponekad može biti

¹⁹ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: <https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima> (2023-07-01)

²⁰ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 84.

²¹ Isto, str. 109.

²² Isto, str. 111.

²³ Velagic, Zoran. Nav.dj., str. 57

²⁴ Isto, str 43.

ograničena kreativnošću i originalnošću, oni i dalje zadržavaju svoju vrijednost kao vrijedan alat za prenošenje znanja i poticanje učenika na aktivno učenje.

5. Pojam autorskog prava

„Autorsko pravo je pravo autora u pogledu njegovog autorskog djela.“²⁵ U užem smislu, autorsko pravo označava pravo nad djelima iz područja književnosti, znanosti i umjetnosti, za što se ponekad upotrebljava naziv književno i umjetničko vlasništvo, koji je nastao u 18. stoljeću. Taj naziv čini distinkciju između intelektualne tvorevine s područja književnosti i umjetnosti od one s područja industrijskog vlasništva. U tom je kontekstu važno spomenuti i *intelektualno vlasništvo* kao pojam koji se sve češće upotrebljava, posebice u osnovnoškolskim udžbenicima, a označava već spomenuto književno i umjetničko vlasništvo, ali i ono industrijsko.²⁶ Industrijsko vlasništvo odnosi se na pravo kojim proizvođači svoje poslovne interese, položaj na tržištu i uložena sredstva štite od konkurenata. Primjerice, patentom, industrijskim dizajnom ili žigom, odnosno zaštitnim znakom.²⁷ Nadalje, pod ugovorenim uvjetima, autor može zabraniti ili odobriti umnožavanje, distribuiranje te svaki oblik priopćavanja javnosti, kao i preradu odnosno prilagodbu ili prijevod djela.²⁸

Kada je riječ o razdoblju u kojemu autorska prava traju, važno je naglasiti kako je to za života autora, a nakon autorove smrti ona prelaze na nasljednika ili nasljednike. Dakle, nasljednici su tada nositelji autorskog prava 70 godina nakon smrti autora. Nakon isteka navedenog razdoblja, autorsko djelo postaje javnim dobrom te je dostupno na slobodno korištenje. Suprotno tome, u iznimnim slučajevima država može pojedina djela trajno zaštititi – primjerice, u Velikoj Britaniji zaštićen je roman Petar Pan, autora Jamesa Barriea, u korist Dječje bolnice Great Ormond Street (bolnica je bila nositelj prava i prije isteka roka zaštite). Takvi slučajevi u Hrvatskoj nisu zabilježeni.²⁹ Ukoliko je riječ o koautorstvu, rok trajanja autorskog prava računa se od smrti posljednjeg koautora.³⁰

²⁵ Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/> (2023-06-27)

²⁶ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 1-2.

²⁷ Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/o-intelektualnom-vlasnistvu/> (2023-06-27)

²⁸ Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/> (2023-06-27)

²⁹ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 31.

³⁰ Isto, str. 26.

5.1. Povijesni razvoj autorskog prava

Iako je u pravnom smislu postanak autorskog prava zabilježen tek u 18. stoljeću, stupanjem na snagu Statuta kraljice Ane, određeni elementi sadržaja autorskog prava pojavili su se i prije toga doba. Dakle, razdoblje do nakladničkih i autorskih privilegija, kao i razdoblje samih nakladničkih i autorskih privilegija dvije su faze u razvitku autorskih prava, dok je treća faza okarakterizirana zakonima i međunarodnim ugovorima.³¹

Kao što je u poglavlju „Razvoj suvremenog autorstva“ ukratko spomenuto, prvo razdoblje prije izlaska zakona ističe se pisanjem tekstova. Dakle, čitač je glasno čitao tekst, dok ga je veći broj pisara pisao. Istovremeno se provodila korektura, ali i uvezivanje u svitke ili knjige. Nakladnici su kupovali rukopise od autora, a cijena je ovisila o koristi koja je mogla proizaći iz samog rukopisa, na temelju čega su se isti umnožavali i prodavali. Za umnožavanje je bilo potrebno steći vlasništvo nad rukopisom – primjerice, autori dramskih djela prodavali su rukopise priređivačima predstava koji su potom stjecali pravo prikazivanja djela. U to je doba također došlo do razvoja svijesti o moralnom pravu autora, no s nedostatkom pravnih smjernica kojima bi se reguliralo isto.³² Drugo je razdoblje okarakterizirano Gutenbergovim tiskarskim strojem. U to se razdoblje nakladnicima počelo priznavati isključivo pravo, odnosno monopol tiskanja i prodaje knjiga u određenom trajanju, u obliku individualnih privilegija od strane državnog tijela.³³ Primjer prvog nakladničkog privilegija jest onaj iz 1469. godine u Veneciji, kojega je dobio Giovanni de Spira (koji je u Veneciju donio tehniku tiskanja knjiga). Nakladnik je na taj način dobio pravo tiskanja i prodaje knjiga u trajanju od 5 godina, što kasnije odgovara sadržaju prava koje se počelo priznavati autoru. Druge države u koje je uveden takav sustav su Francuska, Engleska i Njemačka. Povreda nakladničkog privilegija za posljedicu je imala oduzimanje neovlašteno izdanih primjeraka i novčanu kaznu. Nastavno na to, potkraj 15. stoljeća i u 16. stoljeću nastaju i autorski privilegiji. Primjerice, u Njemačkoj je taj privilegij značio i pravo izdavanja djela likovne umjetnosti, kao i glazbenih djela. Isto tako, autori su s kazalištima sklapali ugovore o prikazivanju djela uz naknadu u obliku sudjelovanja u prihodima od predstave ili uz naknadu u paušalnom iznosu.³⁴

Zbog činjenice da su kazne za nepropisno tiskanje i umnažanje knjiga vrlo slabe, Parlament Ujedinjenog Kraljevstva je 10. travnja 1710., na podneseni zahtjev, donio zakon

³¹ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 11.

³² Isto, str. 12.

³³ Isto, str. 13.

³⁴ Isto, str. 14-15.

kojim je tiskanje knjiga stavljeno pod nadzor autora ili nositelja prava u trajanju navedenom u zakonu. Zakon je već spomenuti Statut kraljice Ane, te je autorima čije su knjige već tiskane omogućio pravo tiskanja u trajanju od 21 godine, dok je za knjige koje još nisu tiskane taj period iznosio 14 godina od objave knjige.³⁵ U Francuskoj je, nakon sukoba pariških i provincijskih nakladnika te početkom Francuske revolucije 1789. godine autorsko pravo dobilo zakonsko priznanje kao „najsvetije i najosobnije od svih vlasništva“. U tom se smislu mogu izdvojiti dva važna dekreta, Zakon o kazalištima i Zakon o vlasništvu autora, koji su postali temeljem europskog kontinentalnog sustava autorskog prava. U Njemačkoj je 1774. godine razvijen Nauk o duhovnom vlasništvu, te je prusko zemaljsko pravo normiralo nakladničko pravo.³⁶ Zakonima donesenima tijekom 18. stoljeća autorima i nasljednicima su priznata samo pojedina imovinska prava. Isto tako, isključivost prava, ograničeno trajanje prava i sankcije za povredu prava neki su od privilegija što su ih zakoni preuzeli. Zaključno na ovo razdoblje razvitka autorskih prava može se istaknuti imovinska korist koju su autori stekli ulaganjem u stvaranje djela, kao i stjecanje koristi od strane nakladnika.³⁷

U Engleskoj i Francuskoj, u 19. stoljeću se nastavilo donošenje zakona o imovinskim pravima, kao i trajanju istih, što se kontinuirano nastavilo razvijati u ostalim državama do kraja 19. stoljeća. U Engleskoj su se autorska prava proširila i na djela kiparstva, dramska i glazbena djela, slike, crteže i fotografije te je istovremeno produženo i trajanje autorskih prava na 42 godine od prve objave djela, odnosno za života autora i 7 godina poslije njegove smrti. Važno je spomenuti i *carski patent* iz Austrije o zaštiti književnog i umjetničkog vlasništva 1846. godine – prema tome opći rok zaštite obuhvaćao je 30 godina nakon smrti autora, a za izvedbe dramskih i glazbenih djela to je iznosilo 10 godina nakon smrti. Isti je patent vrijedio i na području Hrvatske i Slovenije.³⁸ No s obzirom na činjenicu da se međunarodno priznavanje autorskih prava ne može osigurati zakonom, sredinom 19. stoljeća došlo je do sklapanja međunarodnih ugovora o autorskom pravu. Prvi takav ugovor bio je između Austrije i Sardinije. 1882. godine, na kongresu Međunarodnog književnog i umjetničkog udruženja u Rimu, prihvaćen je prijedlog glede sklapanja jednoobrazne konvencije koja bi dovela do međunarodne unije za priznavanje autorskih prava.³⁹ Sljedeći se takav kongres održao 1883. godine u Bernu gdje je izrađen nacrt konvencije, što se iduće tri godine razrađivalo na trima diplomatskim

³⁵ Isto, str. 15.

³⁶ Isto, str. 16-17.

³⁷ Isto, str. 18.

³⁸ Isto, str. 19-20.

³⁹ Isto, str. 21.

konferencijama. Trećom konferencijom, 1886. godine, potpisana je Konvencija o stvaranju međunarodne unije za zaštitu književnih i umjetničkih djela, što je stupilo na snagu 5. prosinca 1887. pod nazivom *Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela*.⁴⁰

20. stoljeće prepoznatljivo je po razvitku srodnih prava. Došlo je do radiodifuzije s pomoću Hertzovih valova, što je dovelo do nastanka prava umjetnika izvođača, prava proizvođača fonograma i prava organizacije za radiodifuziju, odnosno srodnih prava. Prva velika revizija Bernske konvencije dogodila se 1908. godine, dok je britanski zakon 1911. godine propisao da autorsko pravo, odnosno *copyright*, uz pravo umnožavanja, izvedbe, izdavanja, prijevoda i prilagodbe uključuje i pravo izrade zvučne snimke, kinematografskog filma i drugog uređaja za mehaničku izvedbu djela. Tim se zakonom autorsko pravo produžilo na 50 godina nakon autorove smrti, što je korak bliže europskom kontinentalnom sustavu autorskog prava.⁴¹ Nadalje, u prvoj polovici 20. stoljeća počela su se priznavati i moralna prava autora, kao i srodna prava, stoga su pravo na poštivanje cjelovitosti djela i pravo na priznanje autorstva uključeni u Bernsku konvenciju 1928. godine. No zbog država u kojima Bernska konvencija nije bila prihvatljiva, donesena je 1952. godine Univerzalna konvencija o autorskom pravu.⁴² Važno je spomenuti i produljenje trajanja autorskih prava na 70 godina nakon smrti autora, što je zakonom uvedeno u Njemačkoj i Austriji 1965. godine. Nadalje, u Stockholmu je 1967. godine provedena velika revizija Bernske konvencije, čime je područje primjene konvencije usklađeno s odredbama Univerzalne konvencije o autorskom pravu.⁴³ Ono što je važno spomenuti jest pojava piratstva i sve veća uporaba računala, što je iziskivalo dodatnu pravnu zaštitu i intervenciju zakonodavstva.⁴⁴ Nadalje, Republika Hrvatska, Zakonom o preuzimanju saveznih zakona iz oblasti prosvjete i kulture, preuzela je Zakon u autorskom pravu iz 1978. godine i na taj način dobila hrvatski Zakon o autorskom pravu. Pročišćeni tekst zakona objavljen je i doraden 1999. godine, većinom radi usklađivanja zakonodavstva s odredbama Sporazuma TRIPS (Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva, 1995.). Važno je istaknuti kako se usklađivanjem autorskih i srodnih prava u državama članicama Europske unije dao dodatan poticaj u razvitku istih. Isto tako, kada je riječ o suzbijanju nezakonitog umnožavanja primjeraka djela, za članstvo pojedine države u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) tražio se određen stupanj zaštite prava intelektualnog vlasništva koji je utvrđen TRIPS-om. Nadalje, 1996. godine organizirana je konferencija na

⁴⁰ Isto, str. 22.

⁴¹ Isto, str. 22-23.

⁴² Isto, str. 24.

⁴³ Isto, str. 25.

⁴⁴ Isto, str. 26.

kojoj su usvojena dva međunarodna ugovora: Ugovor o autorskom pravu Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) i Ugovor o izvedbama i fonogramima Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo, koje je Republika Hrvatska ratificirala 2000. godine.⁴⁵

5.2. Sadržajna ograničenja autorskih i srodnih prava

Kao što svako pravilo ima iznimku, tako i korištenje autorskih djela i predmeta srodnih prava nije uvijek uvjetovano odobrenjem nositelja prava, što je utvrđeno *Zakonom o autorskom pravu i srodnim pravima*. Takvo odstupanje od ustaljenih pravila naziva se sadržajnim ograničenjima, što će biti ilustrirano u sljedećih nekoliko primjera. Za početak, fizičkoj osobi dopušteno je umnožavati autorsko djelo ukoliko to čini u privatne svrhe koje nemaju izravno ili neizravno komercijalno svrhu, te nije namijenjeno javnosti. No autor ima pravo na određenu naknadu od strane fizičke ili pravne osobe koja uz naplatu vrši usluge fotokopiranja, primjerice. Umnožavanje cijele knjige za privatno korištenje nije dozvoljeno, s izuzetkom knjiga koje su rasprodane najmanje dvije godine, grafičkih izdanja glazbenih djela, autorskih i neoriginalnih baza podataka, kartografskih djela, računalnih programa, kao i izgradnja arhitektonskog objekta. Nadalje, u znanstveno-istraživačke svrhe dozvoljeno je umnožavanje autorskih djela radi rudarenja teksta i podataka. Znanstvene organizacije koje obavljaju navedene postupke su sveučilišta, bolnice, znanstveni instituti, sastavnice sveučilišta i drugi subjekti čiji je glavni cilj provesti znanstveno istraživanje. Ovakav se postupak temelji na ugovornom odnosu između nositelja prava i znanstvenih organizacija. Nadalje, institucijama kulturne baštine, obrazovnim ustanovama i javnim organizacijama za emitiranje dozvoljeno je umnožavati djela siročad koja su sadržana u njihovim zbirkama, u svrhu digitalizacije, činjenja dostupnim javnosti, indeksiranja, očuvanja ili obnove i katalogiziranja. Isto tako, kulturnim institucijama dozvoljeno je umnožavanje i priopćavanje javnosti djela koja su nedostupna na tržištu, a dio su njihovih zbirki. S druge strane, osobama s invaliditetom dozvoljeno je korištenje autorskih djela i predmeta srodnih prava koja su u izravnoj vezi s invaliditetom tih osoba, te je nekomercijalne naravi, kao i umnožavanje i prerada djela u pristupačan format. Nadalje, u svrhu (digitalne) nastave ili znanstvenog istraživanja, uz navođenje izvora dozvoljeno je umnožavanje na papir ili drugi medij i distribuiranje pojedinih odlomaka autorskih djela. Također je dozvoljeno umnožavanje autorskih djela i predmeta srodnih prava u svrhu sudskih, upravnih i drugih

⁴⁵ Isto, str. 27-28.

službenih postupaka, kao i u svrhu informiranja javnosti, ukoliko je riječ o djelima koji su dio tekućih događanja. Umnožavanje autorskih djela je dopušteno kada je riječ o djelima trajno smještenim na ulicama, trgovima, parkovima i sl., te je organizatorima javnih izložbi ili aukcija u svrhu promoviranja događaja putem plakata ili kataloga dopušteno korištenje djela vizualnih umjetnosti, arhitekture, primijenjenih umjetnosti, industrijskog dizajna te fotografskih djela izloženih na javnoj izložbi ili aukciji. Dozvoljena je također i prerada djela u parodiju, karikaturu ili pastiš, u mjeri potrebnoj za njezin smisao. Naposljetku, radi javne sigurnosti, dopušteno je koristiti autorsko djelo i predmete srodnih prava, kao i autorsku bazu podataka.⁴⁶

5.3. Povreda i zaštita autorskih prava

S obzirom na vrste povreda autorskog prava i vrste sankcija za iste, razlikuju se odredbe o građanskopravnoj zaštiti, kaznenopravnoj zaštiti i upravno-pravnoj zaštiti. Prva je odredba najšira pravna zaštita autorskog prava te je odgovor na bilo koju povredu imovinskog ili moralnog prava. Prvi primjer povrede autorskih imovinskih prava je neodobreno korištenje autorskog djela onda kada je dozvola nositelja prava nužna. To primjerice uključuje umnožavanje i neovlašteno stavljanje u promet autorskog djela, javnu izvedbu ili recitiranje djela, kao i razne vrste prerade djela. Ukoliko se autorsko djelo smije koristiti bez autorizacije, ali uz plaćanje naknade, tada povreda imovinskog prava može biti i neplaćanje autorske naknade.⁴⁷ Što se tiče povrede moralnih prava, važno je naglasiti da ono može nastati povredom zakona, ali i povredom ugovora. Pravo objave djela može biti prekršeno ako neobjavljeno djelo, bez pristanka autora, postane dostupno javnosti na bilo koji način i u bilo kojem obliku. Također, pravo autora na povlačenje djela iz prometa može biti povrijeđeno ako se djelo ne povuče nakon što su ispunjeni zakonski uvjeti za takvo povlačenje. Pravo autora na priznanje njegova autorstva povrijeđeno je ako djelo nije označeno njegovim imenom, osim ako ugovorom nije dogovoreno drugačije. Povreda se također događa kada se autorsko djelo označi tuđim imenom, pseudonimom, inicijalima ili karakterističnim znakom, što je lažno autorstvo, kao i kada se tuđe djelo označi vlastitim imenom, pseudonimom ili karakterističnim znakom, što je plagijat. Isto tako, pravo autora na poštivanje cjelovitosti njegova djela može biti

⁴⁶ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima?fbclid=IwAR12OJvreDQBI_9zs3jixvPsRPDSQOxJmQrUwT80KUAYw2LGfDE_vfbZHO8 (2023-07-01)

⁴⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 200-201.

povrijeđeno na način da se djelo deformira, sakati, uništava ili značajno izmjenjuje, dok je pravo autora na poštivanje njegove časti i ugleda povrijeđeno ukoliko se djelo koristi na način koji vrijeđa i šteti ugledu. Sankcije za sve navedene povrede očitavaju se u obliku zabrane daljnje povrede autorskog prava, uništenja ili preinake predmeta kojima je nanesena povreda i objavom presude na račun tuženika.⁴⁸

Nadalje, kaznenopravna zaštita ograničena je na teže povrede autorskog prava koja se vode pod kaznena, odnosno krivična djela. Kaznena djela protiv moralnih prava su: a) Kazneno djelo prisvajanja autorstva tuđeg autorskog djela u cjelini, b) Kazneno djelo neoznačavanja autorstva tuđeg autorskog djela i kazneno djelo prisvajanja autorstva dijelova tuđeg autorskog djela, c) Kazneno djelo pod a) i b) počinjeno prema zaštićenom kulturnom dobru, d) Kazneno djelo povrede cjelovitosti tuđeg autorskog djela i e) Teži oblici kaznenih djela navedeni a)-d).⁴⁹ Nadalje, kaznena djela protiv imovinskih prava su: a) Kazneno djelo neovlaštene uporabe autorskog djela, b) Kazneno djelo namjernog omogućavanja neovlaštene uporabe autorskog djela, c) Teži oblici kaznenih djela navedenih pod a) i b), d) Kazneno djelo držanja predmeta koji su namijenjeni ili korišteni za počinjenje ili su nastali počinjenjem kaznenih djela navedenih pod a) ili b).⁵⁰ Sankcije za kaznena djela protiv autorskog prava realizirane su u obliku novčanih kazni ili kazni zatvora u trajanju od 6 mjeseci do 5 godina.⁵¹

Naposljetku, upravnopravna zaštita autorskog prava vrsta je zaštite koja se provodi od strane upravnih tijela poduzimanjem preventivnih mjera u svrhu sprječavanja povreda autorskih prava. Takva je vrsta zaštite prvenstveno postojana radi sprječavanja povreda prava javne izvedbe i prikazivanja autorskih djela. Ukoliko priređivač nema potrebno odobrenje, nadležna policijska uprava ili stanica dužna je zabraniti održavanja događaja na kojima se koriste autorska djela, na zahtjev autora. Isto tako, određeno je da su korisnici autorskih djela dužni pružiti relevantne podatke za ostvarivanje prava i omogućiti uvid u odgovarajuću dokumentaciju autorskoj udruzi ili drugoj ovlaštenoj pravnoj osobi.⁵²

⁴⁸ Isto, str. 202-203.

⁴⁹ Isto, str. 213-215.

⁵⁰ Isto, str. 216-219.

⁵¹ Isto, str. 221.

⁵² Isto, str. 228-229.

6. Vrste autorskih prava

Autorska prava dijele se na moralna, odnosno osobna i imovinska, ali i druga prava, no „srodna prava“, kao treća skupina autorskih prava, također su tema ovoga poglavlja.⁵³ Budući da su druga prava uvedena relativno kasno od strane europskog zakonodavstva, nisu često spominjana. Riječ je o pravu na naknadu za reproduciranje za privatno korištenje, pravu na naknadu za javnu posudbu, pravu slijeđenja likovnih djela, pravu pristupa djelu, pravu zabrane javnog izlaganja i online pravima.⁵⁴

6.1. Moralna prava

Moralnim se pravima štite osobni interesi autora, autor ih se ne može odreći, stoga pripadaju isključivo autoru. Nakon smrti autora određeni se broj moralnih prava prenosi na nasljednike. No razvojem informacijske tehnologije, moralna se prava sve više naglašavaju. Autorsko djelo na internetu ugroženo je i vrlo izloženo, stoga moralna prava u ovom kontekstu vrlo često bivaju povrijeđena te se djelima lako narušava integritet. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima navodi sljedeće vrste moralnih prava: *pravo prve objave djela, pravo na priznanje autorstva, pravo na poštivanje autorskog djela i čast ili ugled autora i pravo pokajanja*. Pravo prve objave djela odnosi se na pravo autora da odluči hoće li objaviti djelo te kada će ga, gdje, kako i pod kojim uvjetima objaviti. Nadalje, pravom na priznanje autorstva odnosno pravom paterniteta autor ima pravo staviti vlastito ime na svaki od primjeraka djela. Također se autorovo ime mora vezati uz djelo u svim prigodama, od najava programa do oglasa i radija, te se mora u svakom slučaju citirati.⁵⁵ Idućom se vrstom prava autor može usprotiviti deformiranju, izmjeni djela ili uništenju, odnosno, autor ima pravo očuvati integritet svojega djela. Pravo pokajanja odnosi se na pravo autora na povlačenje već objavljenog djela i zabranu daljnje distribucije, ukoliko primijeti da se narušava čast ili ugled, ali uz nadoknadu štete nakladniku.⁵⁶ Ovo je pravo, kao i pravo na objavu djela isključivo osobne naravi i ni u kojem slučaju nije prenosivo na nasljednike.⁵⁷

⁵³ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 31.

⁵⁴ Isto, 39-41.

⁵⁵ Isto, 32-33.

⁵⁶ Isto, str. 33.

⁵⁷ Henneberg, Ivan. Nav.dj., str. 156.

6.2. Imovinska prava

Za razliku od moralnih prava, imovinska prava odnose se na stjecanje koristi od svojeg autorskog djela na bilo koji način, prvenstveno one imovinske odnosno novčane.⁵⁸ Naknada za autorsko djelo jedino je moguća kada se rodi zanimanje za isto, odnosno kada ga netko želi izdati ili objaviti.⁵⁹ Četiri su vrste imovinskih prava: *pravo reproduciranja djela, pravo distribuiranja djela, pravo priopćavanja autorskog djela javnosti i pravo prerade djela*.⁶⁰ Pravo reproduciranja odnosno umnožavanja djela odnosi se na pronalazak nakladnika zainteresiranog za objavu djela. Dakle, sklapanjem nakladničkog ugovora, pravo izdavanja djela prenosi se na nakladnika te se određuje rok izdavanja djela, kao i naknada koja će biti isplaćena autoru.⁶¹ Isto tako, važno je da nakladnik na tiskanim djelima naglasi kako je riječ o djelu zaštićenom autorskim pravom.⁶² Pravo stavljanja djela u promet, odnosno pravo distribucije i iznajmljivanja odnosi se na utvrđivanje pojedinosti o distribuciji djela kada se sklapa nakladnički ugovor o objavljivanju. Pravo iznajmljivanja autor zadržava nakon sklapanja nakladničkog ugovora. Nadalje, pravo priopćavanja djela javnosti izraz je koji se koristi kada je riječ o kazališnim, filmskim i radijskim djelima, za što autor ima pravo dobiti ugovorenu naknadu. Također, priopćavanje djela javnosti može se tumačiti i u kontekstu online okruženja, kada se datoteka primjerice stavlja na Internet. Naposljetku, autor ima pravo odobriti ili zabraniti preradu (prijevod, prilagodbu ili glazbenu obradu) djela i tražiti određenu naknadu za isto.⁶³

6.3. Srodna i druga prava

Autorska prava razlikuju se od srodnih prava ili susjednih prava. Srodna prava imaju poseban predmet zaštite te pripadaju osobama koje nisu stvaratelji djela u pravom smislu, no pomažu kod izvedbe djela, postavljanja djela na scenu i sl.⁶⁴ Zakon o autorskom i srodnim pravima propisuje sljedeća srodna prava: pravo umjetnika izvođača na njihovim izvedbama, pravo

⁵⁸ Isto, str. 130.

⁵⁹ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 34.

⁶⁰ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima?fbclid=IwAR12OJvreDQBI_9zs3jixvPsRPDSQOxJmQrUwT80KUAYw2LGfDE_vfbZHO8 (2023-07-01)

⁶¹ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 34-35.

⁶² Isto, str. 38.

⁶³ Isto, str. 38-39.

⁶⁴ Isto, str. 41.

proizvođača fonograma na njihovim fonogramima, pravo audiovizualnih producenata na njihovim videogramima, pravo organizacija za emitiranje na njihovim programskim signalima, pravo nakladnika informativnih publikacija na njihovim informativnim publikacijama i pravo proizvođača neoriginalnih baza podataka na njihovim neoriginalnim bazama podataka.⁶⁵ Primjerice, glumac koji odrađuje ulogu u televizijskom serijalu, glazbenik ili pjevač koji izvodi skladbu, posjeduju prava koja proizlaze iz sudjelovanja u izvođenju djela. Također, moralna prava mogu se povezati sa srodnim pravima – umjetnici se mogu usprotiviti ukoliko nisu označeni kao izvođači na izvedbi.⁶⁶

⁶⁵ Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL: https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima?fbclid=IwAR12OJvreDQBI_9zs3jixvPsRPDSQOxJmQrUwT80KUAYw2LGfDE_vfbZHO8 (2023-07-01)

⁶⁶ Horvat, Aleksandra. Nav.dj., str. 41.

7. Primjena teorijskih saznanja u sadržajnoj analizi

Prethodna poglavlja teorijske su naravi te su vrlo dobro uporište sadržajnoj analizi koja slijedi. Kako nisu pronađena istraživanja iste ili slične naravi, teorijski dio je temeljen na osnovnim pojmovima vezanim uz autorstvo i autorsko pravo, karakteristike autora i autorskog djela, kao i povijesni i suvremeni razvoj autorstva. Navedena poglavlja svojevrsni su uvod u sadržajnu analizu udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave i kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik kojom se nastojalo istražiti na koji je način tematika autorstva ondje tretirana i primjenjuje li se u stvarnom obrazovnom okruženju.

8. Zakonske odredbe u izradi udžbenika za hrvatski jezik predmetne nastave

Kada je riječ o službenim dokumentima na temelju kojih se udžbenici za hrvatski jezik izrađuju, važno je spomenuti tri ključna:

1. Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj (25. siječanj 2019.),
2. Odluka o proglašenju zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (19. prosinac 2018.),
3. Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijal (22. siječanj 2019).

Za početak, kako bi se sadržaj različitih udžbenika hrvatskoga jezika standardizirao u smislu stjecanja jednakih znanja, stavova i vrijednosti te kako bi se učenici u konačnici jasno i primjereno sporazumijevali hrvatskim jezikom, slobodno izražavali misli i osjećaje te spoznali vlastiti identitet⁶⁷, udžbenik je nužno uskladiti s kurikulumom. Sljedeći je citat važno spomenuti u kontekstu tematike ovoga rada: „Učenik pronalazi u različitim izvorima sadržaje i informacije o kojima kritički promišlja, procjenjuje njihovu pouzdanost i korisnost, **prepoznaje kontekst i namjeru autora** te funkcionalno primjenjuje višestruku pismenost, samostalno rješava probleme i donosi odluke.“⁶⁸ Citat je dio kurikuluma, odnosno odgojno-obrazovnih ciljeva

⁶⁷ Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (2023-06-15)

⁶⁸ Isto.

učenja i poučavanja te je svojevrsni uvod u detaljnije razrađene ishode za svaki pojedini razred, što će u nekoliko sljedećih poglavlja biti jasno obrazloženo. Nadalje, govoreći o strukturi udžbenika odnosno čitanke za hrvatski jezik, primarno se ističu tri predmetna područja: hrvatski jezik i komunikacija, književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji, što će biti jasnije prikazano i raščlanjeno kroz sadržajnu analizu u nekoliko sljedećih poglavlja. No, iako učenici kroz udžbenike stječu već spomenuta znanja, stavove i vrijednosti, doprinos nastavnika kroz primjenu inovativnih i kreativnih pristupa te osmišljavanjem nastave na temelju procjene prethodno stečenih znanja i vještina učenika, ključno je u boljem razumijevanju nastavnog sadržaja.⁶⁹ Autorska prava i slične teme učenicima su nerijetko nezanimljive i preapstraktne, stoga je važno da nastavnik da svoj kreativni doprinos, prateći pritom sadržaj udžbenika i kurikulum.

Nadalje, sljedeći dokument odnosi se na postupak odobravanja udžbenika, kao i uvrštavanja u katalog, izbora i povlačenja istih iz uporabe. Kao što je prethodno spomenuto, nužna je usklađenost udžbenika s kurikulumom, što se ovim Zakonom, kroz rad stručnog povjerenstva odabranog za provjeru usklađenosti, strogo nalaže. Drugim riječima, ukoliko udžbenik nije pravilno usklađen s predmetnim kurikulumom, isti se vraća podноситelju jednom na doradu. Ukoliko udžbenik ni tada ne zadovoljava kriterije usklađenosti, odbija se od strane ministra.⁷⁰ Tom odredbom Zakona da se naslutiti kako sadržaj svih udžbenika hrvatskoga jezika jasno prati zadane odgojno-obrazovne ishode kurikuluma, što će detaljno biti razjašnjeno kroz sadržajnu analizu u nekoliko sljedećih poglavlja.

Posljednjim dokumentom definiraju se psihološki, pedagoški, znanstveni, didaktičko-metodički, etički, jezični, tehnički i likovno-grafički zahtjevi udžbenika, kao i oblici za pojedine razrede i razinu obrazovanja. Također, pravilnikom se propisuje i postupak, kriteriji i način rada za odabir članova stručnih povjerenstava koja procjenjuju usklađenost udžbenika s kurikulumom, zahtjevima i standardima propisanim u ovom pravilniku. U kontekstu tematike ovoga rada, važno je istaknuti prethodno spomenute didaktičko-metodičke zahtjeve. Navedeni zahtjevi propisani pravilnikom ističu kako udžbenik pridonosi razvoju kompetencija i

⁶⁹ Isto.

⁷⁰ Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (2023-06-15)

postizanju ciljeva utvrđenima kurikulumom, kao i potrebu za jasnim isticanjem odgojno-obrazovnih ishoda unutar udžbenika.⁷¹

9. Analiza kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik i udžbenika hrvatskoga jezika

9.1. Cilj i svrha istraživanja

Budući da je riječ o autorstvu, poštivanju intelektualnog vlasništva i razumijevanju autorskog prava, cilj je ovog istraživanja pružiti sveobuhvatan pregled o tome kako, te prati li sadržaj udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave zadane odgojno-obrazovne ishode kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik, odnosno, usporedba omogućuje detaljniji uvid u usklađenost između kurikuluma i udžbenika, identificiranje veza između ishoda i konkretnih materijala koji se koriste u nastavi te razumijevanje kako su odabrani sadržaji organizirani unutar udžbenika, ali i u nastavi općenito.

Svrha istraživanja je dobiti uvid u stvarno stanje na području osnovnoškolskog obrazovanja, u kontekstu autorstva i poštivanja intelektualnog vlasništva. Dakle, nastojalo se doznati kolika je količina sadržaja te tematike, postoje li potencijalni nedostaci, odnosno manjkavosti u smjernicama o autorskim pravima unutar udžbenika i čitanki te je li, i na koji se način kultura autorstva kroz predmetnu nastavu promiče. Isto tako, postavlja se pitanje odstupali li sadržaj udžbenika u pojedinim segmentima od samog kurikuluma u pozitivnom smislu, odnosno, imaju li autori udžbenika usađene vrijednosti o koncepcijama autorstva, te promiču li ih kroz udžbenički sadržaj čak i kada ishodi kurikuluma to specifično ne nalažu.

9.2. Metodologija istraživanja i uzorak

Sljedećih nekoliko poglavlja, na temelju određenih spoznaja koje su proizašle iz teorijskog dijela, izravno će se baviti analizom, odnosno tabličnom usporedbom odgojno-obrazovnih ishoda kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik i kompleta udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave. Istraživanje je provedeno metodom analize sadržaja, koja je dihotomnog

⁷¹ Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html (2023-06-15)

karaktera, te obuhvaća uzorak od četiri kompleta udžbenika za hrvatski jezik predmetne nastave, odnosno osam udžbenika i čitanke. Isto tako, u svrhu usporedbe, istom metodom analiziran je i kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, objavljen u Narodnim novinama 25. siječnja 2019. godine.

U ovome je slučaju naglasak na hrvatskom jeziku prvenstveno zbog obrazovnih ishoda unutar kurikuluma koji ističu važnost autora i poštivanja intelektualnog vlasništva, dok ih sadržaj udžbenika hrvatskoga jezika prati. Isticanje koncepcija autora i autorstva u ishodima kurikuluma preostalih predmeta nije zamijećeno te stoga nije uvršteno u rad.

Radi pružanja detaljnih rezultata, korišten je reprezentativan uzorak udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave isključivo jednog hrvatskog nakladnika, *Školske knjige*. Budući da je Školska knjiga specijalizirana za područje odgoja i obrazovanja te je jedan od najvećih hrvatskih nakladnika, uzorak udžbenika odabran je vodeći se tom konstatacijom.

Analizirani su sljedeći udžbenici:

1. Šojat, Anita. Naš hrvatski 5⁷²
2. Šojat, Anita. Naš hrvatski 6⁷³
3. Šojat, Anita. Naš hrvatski 7⁷⁴
4. Šojat, Anita. Naš hrvatski 8⁷⁵

i pripadajuće čitanke:

5. Šojat, Anita. Snaga riječi 5⁷⁶
6. Šojat, Anita. Snaga riječi 6⁷⁷
7. Šojat, Anita. Snaga riječi 7⁷⁸
8. Šojat, Anita. Snaga riječi 8⁷⁹

⁷² Šojat, Anita. Naš hrvatski 5: udžbenik hrvatskoga jezika u petome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.

⁷³ Šojat, Anita. Naš hrvatski 6: udžbenik hrvatskoga jezika u šestom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.

⁷⁴ Šojat, Anita. Naš hrvatski 7: udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

⁷⁵ Šojat, Anita. Naš hrvatski 8: udžbenik hrvatskoga jezika u osmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

⁷⁶ Šojat, Anita. Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.

⁷⁷ Šojat, Anita. Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

⁷⁸ Šojat, Anita. Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

⁷⁹ Šojat, Anita. Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

Analiza se temelji na podatku da su navedeni kompleti udžbenika prema izračunu *Školske knjige* najrasprostranjeniji u predmetnoj nastavi svih osnovnih škola u Republici Hrvatskoj.

10. Rezultati

Tablice u sljedećim poglavljima strukturirane su na sljedeći način:

- stupac „**udžbenik**“: sadrži citate iz udžbenika koji su usko vezani s tematikom autorstva i odgojno-obrazovnim ishodima kurikulumu; zeleno označeni citati izravno su povezani s kurikulumom
- stupac „**kategorija teksta**“: označava je li citat dio temeljnog, odnosno glavnog dijela teksta ili sporednog dijela poput rubrika
- stupac „**poglavlje**“: navodi o kojem se poglavlju udžbenika radi kako bi se bolje razumjeli nastavni sadržaji.

Također, tablice sadrže ime i prezime autora udžbenika/čitanke i naziv udžbenika/čitanke, te razradu odgojno-obrazovnog ishoda navedenog predmeta. Citati su u tablicu uvršteni redom koji prati udžbenik i čitanku.

9.1. Peti razred osnovne škole

Ovo poglavlje će dati detaljnu analizu kurikulumu, udžbenika i čitanke za peti razred osnovne škole kroz dva tablična prikaza. U nastavku je prva tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikulumu za nastavni predmet hrvatski jezik petog razreda osnovne škole s udžbenikom hrvatskog jezika *Naš hrvatski 5*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 1).

Ishod kurikulumu, u predmetnom području hrvatski jezik i komunikacija te u cjelini pisanja pripovjednih tekstova, na temu autorstva nalaže sljedeće: „Točno citira i navodi ime autora“. U udžbeniku je pronađeno sedam citata koji promiču kulturu autorstva, pružaju smjernice za poštivanje intelektualnog vlasništva, ali također nude i definicije pojmova povezanih s autorstvom. Tri citata istaknuta su drugačijom bojom jer su usko vezani uz odgojno-obrazovni ishod.

Za početak, prva tri citata u tablici, unutar poglavlja *Pripovijedanje*, koji se nalaze u okviru *temelnog teksta*, ističu važnost prepoznavanja pisca kao individualne osobe, kao i ono što ga razlikuje od pripovjedača u priči. Ovi primjeri pružaju učenicima priliku da samostalno razumiju ulogu pisca i pripovjedača te da usvoje osnovna razlikovanja između njih, istovremeno shvaćajući povezanost pisca s književnim djelom. Ova analiza potiče učenike na dublje promišljanje o stvaralačkom procesu, razumijevanju namjera autora te njihovom utjecaju na interpretaciju teksta.

Nadalje, unutar poglavlja *Pisanje*, s posebnim osvrtom na rubriku *Rječnik*, nalazi se sažeta i jasna definicija plagiranja. Važno je istaknuti da je rubrika uokvirena te jasno istaknuta na samom početku poglavlja. Na taj način, učenici će na samom početku poglavlja dobiti uvid u osnovne pojmove, ali i svojevrsne pogreške povezane s procesom pisanja. Dakle, kod djece te dobi vrlo je vjerojatan nedostatak vještina pretraživanja informacijskih izvora, kao i pritisak da zadani zadatak riješe na što bolji način. To može dovesti do preuzimanja tuđih rečenica, ne navođenja izvora ili nepravilnog citiranja. Čin plagiranja vrlo je ozbiljan prekršaj, te ukoliko se učenike na vrijeme ne upozori na isti, te na ozbiljne etičke posljedice koje može donositi, postoji mogućnost da se takvo kršenje autorskih prava u obrazovnom sustavu ponavlja i da dođe do narušavanja akademskog integriteta u budućnosti. Iako se može činiti da plagiranje nije značajan problem u tom uzrastu, važno je prepoznati i educirati djecu o negativnim posljedicama i etičkoj neispravnosti plagiranja.

Sljedeći citat čvrsto se veže uz ishod kurikulumu. On se, poput prethodnog citata, nalazi u poglavlju *Pisanje* te je dio *temelnog teksta*. Citat je dio teksta koji predstavlja osnovne faze u procesu pisanja te je zbog toga izuzetno važan dio tog poglavlja. Učenicima se jasno ističe važnost citiranja i navođenja izvora prilikom korištenja tuđeg sadržaja, što se izvrsno nadovezuje na prethodni citat koji govori o plagiranju. Uz pojašnjenje nastavnika, učenici mogu bolje razumjeti na koji način izbjeći plagiranje, te zašto je prepisivanje tuđih uradaka nedopustivo. Ovo je prvi citat takve vrste sadržaja u udžbeniku za peti razred, stoga se može smatrati svojevrsnim uvodom u pojam intelektualnog vlasništva te procese povezane s istim.

Sljedeći citat povezan je s prethodnim i može imati manje značaja izvan konteksta. Riječ je o zadatku koji zahtijeva primjenu prethodno usvojenih vještina, odnosno, podsjeća ih se na važnost pridržavanja svake prethodno usvojene faze u procesu pisanja, što uključuje navođenje izvora i citiranje. Citat je dio rubrike *Razmisli i ponovi* i odnosi se na pisanje sastavka na temu Umne mape, što samo po sebi iziskuje korištenje različitih izvora informacija. Zadatak vrlo

vjerojatno neće biti zadan od strane svih nastavnika, no to ne umanjuje njegovu važnost unutar ovoga konteksta.

Naposljetku, poglavlje *Jezične djelatnosti* svojevrsni je dodatak je glavnim poglavljima te sažeto okuplja sve prethodno navedene citate u jednu rečenicu: „Svjesno i točno citirati autorsko djelo poštujući intelektualno vlasništvo.“ Važno je naglasiti kako svi citati koji se nalaze u poglavlju *Jezične djelatnosti* predstavljaju ishode iz kurikuluma koji su uvršteni na gotovo identičan način u sadržaj udžbenika. Time se zaokružuje tema intelektualnog vlasništva i poštivanja istoga kroz proces pisanja, no budući da navedeni citat nije smješten unutar specifičnog poglavlja, potencijalno može proći neprimijećeno i ne biti prepoznat kao važan.

Tablica 1. Usporedba kurikuluma i udžbenika petoga razreda

ANITA ŠOJAT: NAŠ HRVATSKI 5		
KURIKULUM: A. Hrvatski jezik i komunikacija OŠ HJ A.5.4. „Točno citira i navodi ime autora“		
UDŽBENIK	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Tko je pripovjedač, a tko pisac ?“ ⁸⁰	Temeljni tekst	Pripovijedanje
„Jesu li pripovjedač i pisac ista osoba?“ ⁸¹	Temeljni tekst	Pripovijedanje
„ Pisac je stvarna osoba koja je napisala književno djelo.“ ⁸²	Temeljni tekst	Pripovijedanje
„ Plagirati – prisvojiti/prisvajati tuđe autorsko djelo“ ⁸³	Rubrika <i>Rječnik</i>	Pisanje
„O podacima koje preuzmeš trebaš navesti izvor i citirati dio koji si preuzeo/preuzela jer će se u protivnome smatrati da si sastavak prepisao/prepisala od drugoga autora, što je nedopustivo. “ ⁸⁴	Temeljni tekst (faze u procesu pisanja)	Pisanje
„Napiši sastavak o temi <i>Umne mape</i> . Pridržavaj se faza u procesu pisanja. “ ⁸⁵	Rubrika <i>Razmisli i ponovi</i>	Pisanje
„Svjesno i točno citirati autorsko djelo poštujući intelektualno vlasništvo.“ ⁸⁶	Temeljni tekst	Jezične djelatnosti: kojim vještinama trebaš ovladati?

⁸⁰ Šojat, Anita. Naš hrvatski 5: udžbenik hrvatskoga jezika u petome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020. Str. 90.

⁸¹ Isto.

⁸² Isto.

⁸³ Isto, str. 95.

⁸⁴ Isto, str. 97.

⁸⁵ Isto, str. 98.

⁸⁶ Isto, str. 100.

U nastavku je tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnih ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik petoga razreda osnovne škole s čitankom hrvatskoga jezika *Snaga riječi 5*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 2).

Ishod kurikuluma u sljedećoj tablici, u predmetnom području književnost i stvaralaštvo te kultura i mediji, na temu autorstva navodi sljedeće: „Poštujte tuđe intelektualno vlasništvo“ i „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi; posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski; posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“. U čitanki su, za razliku od prethodno analiziranog udžbenika, pronađena dva citata na temu autorstva.

U prvom slučaju, citat je dio *temelnog teksta* te je smješten unutar poglavlja *Važne stvari*. Ovaj primjer ima za cilj upoznati učenike s konceptom autorstva, identifikacijom autorskog djela te zaštitom intelektualnog vlasništva, što će se dalje razmatrati kroz slične primjere u nekoliko idućih poglavlja. Izuzetno je važno naglasiti da će, putem dodatnog pojašnjenja i usmjeravanja od strane nastavnika, učenici razviti naviku potpisivanja vlastitih radova kako bi svjesno promovirali autorstvo i poštovali prava na priznanje autorstva, odnosno moralna prava. Prigodan je to i diskretan način za približavanje autorskog prava, kao relativno kompleksnog pojma, učenicima tog uzrasta.

Nadalje, sljedeći citat dio je *temelnog teksta* te je također smješten unutar poglavlja *Kultura i mediji*. Važno je istaknuti da je, baš kao što se učenike uči o pravilnom citiranju i preuzimanju tuđeg pisanog sadržaja, jednako važno naglasak staviti i na posjedovanje autorskog prava nad fotografijama. Ovaj je primjer prvi takve vrste sadržaja u čitanki i odnosi se na projekt izrade vlastitog časopisa. Učenicima se kroz zadatak naglašava važnost vlastitog kreativnog i originalnog doprinosa u vidu fotografiranja. Preuzimanje fotografija s interneta trebaju izbjegavati no ukoliko im je to ipak neophodno, važno je paziti na one koje su zaštićene autorskim pravima, te ih pravilno citirati. Učenici se također mogu upoznati s internetskim stranicama koje omogućavaju sigurno, besplatno i ispravno preuzimanje fotografija.

Naposljetku, unutar cjeline *Kultura i mediji* preporučuje se posjet knjižnicama, muzejima, književnim festivalima te sudjelovanje na tribinama i susretima s književnicima i autorima. Međutim, u čitanki nije pronađen niti jedan primjer koji bi podržao ovu preporuku, što implicira da će organizacija terenske nastave takve vrste biti inicirana od strane nastavnika.

Važno je spomenuti kako se ovaj ishod ne vrednuje, s obzirom na prepreke u vidu ponude društveno-kulturnih i umjetničkih sadržaja unutar lokalne zajednice.⁸⁷

Tablica 2. Usporedba kurikuluma i čitanke petoga razreda

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 5		
KURIKULUM: B. Književnost i stvaralaštvo OŠ HJ B.5.4. „Poštujte tuđe intelektualno vlasništvo“		
KURIKULUM: C. Kultura i mediji OŠ HJ C.5.3 „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi – posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski – posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Učitelj/učiteljica vrednovat će: a) sadržaj postera, b) tekst postera, c) izgled postera, d) naslov, potpis autora postera ...“ ⁸⁸	Temeljni tekst (faze u procesu izrade postera)	Važne stvari
„Uvijek je dobro da sve vijesti prate fotografije koje ćete snimiti. Nemojte preuzimati fotografije s interneta, osobito ne one koje su zaštićene autorskim pravima. “ ⁸⁹	Temeljni tekst (faze u procesu izrade časopisa)	Kultura i mediji

Analizom odgojno-obrazovnih ishoda i udžbenika za peti razred osnovne škole došlo se do zaključka kako se učenicima u pravovremenoj dobi pruža sadržaj prilagođen njihovoj razini znanja, koji uz pomoć nastavnika mogu vrlo lako razumjeti i primjenjivati u daljnjem školovanju. Udžbenici koji su prilagođeni petom razredu osnovne škole osiguravaju da učenici dobiju temeljna znanja i vještine koje su prikladne za njihovu dobnu skupinu, te da steknu značajnu podlogu koja će ih pripremiti za nešto složenije koncepte kasnije. Također, važno je naglasiti kako većinski sadržaj udžbenika izvrsno prati ishode, citati se nalaze u točno navedenim predmetnim područjima i cjelinama udžbenika te su samim time u izravnoj vezi s kurikulumom. Također, pojedini citati nisu izravno nametnuti ishodima, što daje naslutiti kako koncept autorstva i zaštite intelektualnog vlasništva sve više igra ulogu u školstvu i obrazovanju, te kako autori udžbenika samoinicijativno takvu vrstu sadržaja, kroz različite projektne zadatke i pitanja, uvrštavaju u udžbenike i čitanke.

⁸⁷ Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (2023-07-06)

⁸⁸ Šojat, Anita. Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020. Str. 67.

⁸⁹ Isto, str. 181.

Također, impresum udžbenika i čitanke sadrži i podatak o izvoru fotografija koje su korištene u istima, što je u ovome slučaju piktoteka Školske knjige. Taj je podatak, kao i priznanja u cijelome impresumu, primjer dobre prakse poštivanja autorstva.

U konačnici, citati se češće pojavljuju u temeljnom tekstu nego u rubrikama, što da naslutiti njihovu veći vidljivost. Također, udžbenik sadrži više citata u odnosu na čitanku.

10.2. Šesti razred osnovne škole

Ovo poglavlje će, kao i prethodno, pružiti detaljnu analizu kurikuluma, udžbenika i čitanke za šesti razred osnovne škole kroz dva tablična prikaza. Za početak je prikazana tablica koja uspoređuje odgojno-obrazovne ishode kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik u šestome razredu osnovne škole s udžbenikom hrvatskoga jezika *Naš hrvatski 6*, autorice Anite Šojat. (vidi tablicu 3).

Ishod unutar kurikuluma, u predmetnom području hrvatski jezik i komunikacija, te unutar cjeline pisanja pripovjednih i opisnih tekstova, nalaže sljedeće: „Preuzima i upotrebljava različite oblike informacija poštujući načela zaštite intelektualnog vlasništva“. Kao što je i u prethodnom poglavlju vidljivo, prikazom usporedbe kurikuluma i udžbenika, i ovaj ishod nalazi se unutar cjeline *Pisanje*. U udžbeniku su na temelju toga pronađena tri citata, od kojih su dva usko povezana s odgojno-obrazovnim ishodom.

Prva dva citata su obrađena u prethodnom poglavlju, što ističe dva iznimno važna aspekta: za prvi citat, svijest o važnosti povezivanja autora i njegova djela, odnosno poštivanje prava na priznanje autorstva te za drugi citat, razumijevanje pojmova koji se trebaju poznavati, ali ne i primjenjivati u praksi. Oba se citata pojavljuju u rubrikama *Razmisli i ponovi* i *Rječnik*, koje su istaknute u glavnom dijelu teksta, stoga su izuzetno uočljivi i naglašeni.

Treći je citat ovdje najzanimljiviji budući da se u potpunosti slaže s ishodom. Važno je naglasiti kako se ovaj citat nalazi unutar poglavlja *Pisanje opisnih i pripovjednih tekstova*, kako kurikulum i nalaže te je dio temeljnog teksta. Budući da se kod pisanja tekstova učenici u većini slučajeva moraju služiti sadržajem koji je stvoren ili ga posjeduje neka druga osoba, važno je taj proces provoditi u skladu s načelima zaštite intelektualnog vlasništva. Različiti oblici informacija podrazumijevaju tekstove, fotografije, glazbu, videozapise ili druge materijale što znači da, prilikom preuzimanja takve vrste sadržaja, učenici primarno trebaju voditi računa o

načinu preuzimanja, kao i pravilnom citiranju. Budući da načela zaštite intelektualnog vlasništva nisu jasno istaknuta, te ih učenici te dobi teško mogu samostalno predočiti, ključno je da nastavnik pruži dodatne smjernice.

Tablica 3. Usporedba kurikuluma i udžbenika šestoga razreda

ANITA ŠOJAT: NAŠ HRVATSKI 6		
KURIKULUM: A. Hrvatski jezik i komunikacija OŠ HJ A.6.4. „Preuzima i upotrebljava različite oblike informacija poštujući načela zaštite intelektualnog vlasništva“		
UDŽBENIK	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Napravi poster u A4 formatu o nastavnoj temi... Nemoj zaboraviti na posteru istaknuti autora – napiši svoje ime i prezime. “ ⁹⁰	Rubrika <i>Razmisli i ponovi</i>	Posvojne zamjenice
„ Plagirati – prisvojiti/prisvajati tuđe autorsko djelo“ ⁹¹	Rubrika <i>Rječnik</i>	Pisanje opisnih i pripovjednih tekstova
„Preuzimaj i upotrebljavaj različite oblike informacija i podataka prema načelima zaštite intelektualnog vlasništva.“ ⁹²	Temeljni tekst (faze u procesu pisanja)	Pisanje opisnih i pripovjednih tekstova

U nastavku je tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik šestoga razreda osnovne škole s čitankom hrvatskoga jezika *Snaga riječi 6*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 4).

Za razliku od ishoda usmjerenih ka književnosti za peti razred osnovne škole, koji su naglašavali važnost poštivanja tuđeg intelektualnog vlasništva, ishodi koje bi čitanka šestog razreda trebala pratiti ne izdvajaju ništa drugo osim kulturnih posjeta, unutar predmetnog područja Kultura i mediji: „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi; posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski; posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“. U ovom slučaju, niti jedan dio sadržaja čitanke ne prati navedeni ishod, što nije nužno loše budući da je pronađeno čak devet citata usko vezanih uz koncept autorstva, nevezano za kurikulum.

Prva dva citata u tablici, kao i četvrti, nalaze se u *temeljnog tekstu* te naglašavaju važnost isticanja vlastitog imena i prezimena na uradcima, što također pokazuje i dosljednost

⁹⁰ Šojat, Anita. Naš hrvatski 6: udžbenik hrvatskoga jezika u šestom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020. Str. 27.

⁹¹ Isto, str. 80.

⁹² Isto, str. 81.

autora čitanki prilikom stvaranja sadržaja – učenici već od petog razreda razvijaju naviku potpisivanja, u konkretnom slučaju vlastitih postera i slikovnica, čime im se usađuje svijest o vrijednosti svake vrste djela. Ovakav pristup podiže svijest učenika o vlastitoj kreativnosti, originalnosti i autorstvu, potičući ih pritom da cijene svoje doprinose i djela. Također, naglašava se važnost poštivanja i priznavanja autorskih prava drugih, kao i moralnih prava autora, te se potiče učenje o intelektualnom vlasništvu i etičkom korištenju tuđeg rada.

Nadalje, treći citat u tablici nalazi se u rubrici *Pišemo i govorimo*, te u poglavlju *Put do sreće*. Cijelo poglavlje govori o Nikoli Tesli i njegovim izumima, što u globalu naglašava važnost originalnosti i stvaralačkog izražavanja. No, konkretan citat upućuje na potrebu čovjeka za preuzimanjem tuđih ideja, povredu intelektualnog vlasništva, te kršenje etičkih i pravnih principa autorskih prava. Ovim je primjerom na jednostavan i učenicima pristupačan način približen navedeni koncept, te im je dana sloboda izražavanja vlastitog mišljenja glede istoga. Također, vrlo je važno naglasiti i pitanje koje im je postavljeno: „Možeš li to usporediti s prepisivanjem nečije zadaće ili lektire?“. Nešto naizgled bezazleno i „dječje“, što je također oblik plagijarizma, može značajno utjecati na (ne)razvijanje svijesti o autorskim pravima. Također, na izvrstan je način izjednačeno prepisivanje u školi i krađa tuđih izuma – posljedica i proporcionalnost štete nisu jednaki u ova dva slučaja no učenici će na taj način potencijalno doći do zaključka kako niti jedno od toga nije prihvatljivo. Ovakvom vrstom sadržaja promiče se stvaralaštvo, originalnost i poticanje vlastitih ideja, a istovremeno se poštuju i priznaju doprinosi drugih.

Sljedeća četiri citata iz tablice, počevši s onim koji glasi „Bruno igra igrice i čeka da mu netko drugi napiše zadaću...“, nalaze se u poglavlju *Kad srce zakuca jače*, te su dio *temelnog teksta*. Ovi su primjeri vrlo zanimljivi jer su učenicima bliski i potencijalno su dio nečije svakodnevice. Budući da je još uvijek riječ o mlađoj dobi, korisno je učenicima dati primjere s kojima se mogu poistovjetiti. Bruno se oslanja na tuđi rad umjesto da uloži vlastiti trud i razvije svoje sposobnosti. Očekivati oduševljenje profesorice zbog takvog postupka nije opravdano jer se takvim ponašanjem ne poštuju pravila i očekivanja školskog sustava. Korištenje tuđeg rada, u ovom slučaju pjesme koju je napisala Tina, oblik je plagijarizma, tim više što je pjesma zapravo rezultat rada autora Dobriše Cesarića. Također, citat koji učenike na temelju prethodno pročitano teksta o Brunu i njegovom neetičkom ponašanju navodi da razmisle o konceptu plagiranja i autorskog prava te istraže više o tome izvrstan je način za poticanje na daljnje razmišljanje o praksi preuzimanja tuđih ideja i snošenje posljedica za isto.

Naposljetku, citat koji se također nalazi unutar *temelnog teksta*, ali u cjelini *Kultura i mediji*, stavlja naglasak na važnost citiranja fotografija. Navođenje izvora fotografije ima nekoliko svrha – od očuvanja autorskih prava i sprječavanja neovlaštenog korištenja tuđeg sadržaja, do iskazivanja priznanja autoru za njegovo kreativno djelo. Preuzimanje fotografija koje su zaštićene autorskim pravima i ne navođenje citata, istovjetno je preuzimanju tekstualnog sadržaja bez popratnih referenci.

Tablica 4. Usporedba kurikuluma i čitanke šestoga razreda

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 6		
KURIKULUM: C. Kultura i mediji OŠ HJ C.6.3. „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi – posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski – posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Nemoj zaboraviti na posteru istaknuti autora postera – napiši svoje ime i prezime. “ ⁹³	Temeljni tekst (faze u procesu istraživanja i izrade postera)	Život je škola
„[...] provjeri je li naslov dojmljiv i pravilno napisan, jesi li na njemu istaknuo/istaknula svoje ime, [...]. “ ⁹⁴	Temeljni tekst (faze u procesu istraživanja i izrade postera)	Život je škola
„Tesla je vrlo često govorio: <i>Ne želim što su drugi pokrali moje ideje. Želim što nemaju svoje. Izreci ili napiši vlastito mišljenje o ljudima koji prisvajaju tuđe ideje i/ili izume. Možeš li to usporediti s prepisivanjem nečije zadaće ili lektire?</i> “ ⁹⁵	Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i>	Put do sreće
„Ne zaboravi istaknuti svoje ime kao autora/autorice slikovnice. “ ⁹⁶	Temeljni tekst (faze u procesu izrade slikovnice)	Kad srce zakuca jače
„Bruno igra igrice i čeka da mu netko drugi napiše zadaću. Što misliš o tom njegovom postupku? Očekuje li Bruno s pravom profesoričino oduševljenje? Objasni izraz: kititi se tuđim perjem. “ ⁹⁷	Temeljni tekst (pitanja)	Kad srce zakuca jače
„Objasni ove Brunine misli: <i>Nimalo me nije pekla savjest što ću Tininu pjesmu podmetnuti kao svoju.</i> “ ⁹⁸	Temeljni tekst (pitanja)	Kad srce zakuca jače
„ Ti si Cesarićevu pjesmu podmetnuo kao svoju. I to još koju! Onu koju znaju i vrapci na grani – pjenila se profesorica.“ ⁹⁹	Temeljni tekst	Kad srce zakuca jače

⁹³ Šojat, Anita. Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 9.

⁹⁴ Isto.

⁹⁵ Isto, str. 95.

⁹⁶ Isto, str. 127.

⁹⁷ Isto, str. 147.

⁹⁸ Isto, str. 147.

⁹⁹ Isto.

„Istraži što je plagiranje i autorsko pravo. Pronađi primjere u medijskim tekstovima. Iznesi svoje gledište u 100 riječi o tome problemu koji se pojavljuje u školi, ali i u društvu. Samostalno odaberi izvore istraživanja, prikupi podatke, obradi ih i prezentiraj ostalima prema slobodnog izvora: u obliku videozapisa, postera, animacije, slikokaza, digitalnoga obrazovnog sadržaja, tematske izložbe i sl. [...] iznesi svoje mišljenje i dojmove o ovakvom načinu čitanja s predviđanjem u 50 riječi.“ ¹⁰⁰	Temeljni tekst (istraživački projekt)	Kad srce zakuca jače
„Ako ste na internetu našli fotografiju koja vam se sviđa i želite se njome koristiti, obavezno navedite izvor fotografije. “ ¹⁰¹	Temeljni tekst (pravila lijepog ponašanja na internetu)	Kultura i mediji

Analizom kurikuluma, udžbenika i čitanke za šesti razred osnovne škole došlo se do spoznaje kako se unutar istih ističe važnost poštivanja autorskih prava i razumijevanja koncepta intelektualnog vlasništva. Tablice koje uspoređuju ishode s udžbenicima naglašavaju potrebu za poticanjem vlastitog izražavanja kod učenika, priznavanjem autorskih doprinosa i poštivanjem tuđeg rada, kao i kritičkog mišljenja na te teme. Učenici se kroz sadržaj čitanke potiču da cijene kreativnost, originalnost i dosljednost autora, te da nauče pravilno koristiti i citirati tuđe materijale. Također, primjeri poput Bruna koji se oslanja na tuđi rad ili citati koji potiču na preuzimanje tuđih ideja upućuju na štetnost plagiranja i kršenja autorskih prava. Važnost navođenja izvora fotografija na internetu također se ističe kao način priznanja i zaštite autorskih prava. Kroz ovakve analize i primjere, učenici se educiraju o etičkom korištenju tuđeg rada, razvijaju svijest o autorskim pravima i potiču na originalnost i vlastito stvaralaštvo.

Iako sadržaj čitanke ne prati ishod učenja u kurikulumu, primjeri u tablici usko su povezani s tematikom koju ovaj rad promiče. U šestome razredu, u odnosu na peti, čitanka obiluje prethodno navedenom vrstom sadržaja, ali istovremeno prati sadržaj udžbenika, čime se izvrsno nadopunjuju.

Također, impresum udžbenika i čitanke sadrži podatak o izvoru fotografija koje su korištene u istima, što su u ovome slučaju piktoteka Školske knjige i Shutterstock/Gettyimages. Taj je podatak, kao i priznanja u cijelome impresumu, primjer dobre prakse poštivanja autorstva te također usmjerava učenike na stranice koje nude besplatne fotografije.

U konačnici, citati se pojavljuju češće u temeljnom tekstu nego u rubrikama, te u odnosu na udžbenik, čitanka više obiluje takvom vrstom sadržaja.

¹⁰⁰ Isto, str. 148.

¹⁰¹ Isto, str. 207.

10.3. Sedmi razred osnovne škole

Ovo poglavlje će dati detaljnu analizu kurikuluma, udžbenika i čitanke za sedmi razred osnovne škole kroz dva tablična prikaza. U nastavku je prva tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik sedmoga razreda osnovne škole s udžbenikom hrvatskoga jezika *Naš hrvatski 7*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 5).

U predmetnom području hrvatski jezik i komunikacija, te unutar cjeline upravni i nepravni govor, pisanje pripovjednih tekstova i vijesti i izvješće, ishod kurikuluma nalaže sljedeće: „Uspoređuje informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva“. U udžbeniku su pronađena tri citata, od kojih su dva usko povezana s ishodom, naznačena drugačijom bojom.

Prvi citat u udžbeniku je izrazito kratak i jednostavan – namijenjen je osnovnom razumijevanju radnji koje se provode u praksi navođenja tuđih riječi. Citat se nalazi u rubrici *Rječnik*, koja je jasno istaknuta na samom početku poglavlja i pripada poglavlju koje obrađuje upravni i nepravni govor. U kontekstu upravnog i neupravnog govora, navedeni citat isključivo je povezan s upravnim govorom i takvim načinom pisanja te ne služi za pojašnjavanje autorskih prava i korištenja tuđeg intelektualnog vlasništva. No iako ne govori izravno o tematici ovoga rada, svakako ga se može razumjeti van navedenog konteksta na način da učenici razvijaju svijest o važnosti stavljanja citata kada doslovno preuzimaju nečije riječi.

Sljedeća dva citata prate ishod. Prvi citat dio je *temelnog teksta* te se nalazi u poglavlju *Vijesti i izvješće*. Budući da je u ovom dijelu poglavlja riječ o lažnim vijestima, učenicima se naglašava važnost provjere istinitosti vijesti i daje im se nekoliko smjernica za provjeru istih. Ključno za ovu temu u navedenim koracima je provjera autora vijesti. Provjera autora vijesti omogućuje učenicima da utvrde je li autor relevantan i kvalificiran za temu koju obrađuje te je li izvor na temelju toga vjerodostojan, na temelju čega učenici mogu biti sigurni da se informacije koriste na etičan način i da se poštuju autorska prava. Nadalje, svi citati koji se nalaze u poglavlju *Jezične djelatnosti* u osnovi su ishodi kurikuluma koji su na gotovo identičan način uvršteni u navedeni sadržaj udžbenika. Time se zaokružuju sva poglavlja i znanja koja su trebala biti usvojena, no s obzirom da navedeni citat nije smješten unutar konkretnog poglavlja, samim time potencijalno neće biti pretjerano uočen i prepoznat kao važan.

Tablica 5. Usporedba kurikuluma i udžbenika sedmoga razreda

ANITA ŠOJAT: NAŠ HRVATSKI 7		
KURIKULUM: A. Hrvatski jezik i komunikacija OŠ HJ A.7.4. „Uspoređuje informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva“		
UDŽBENIK	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Navoditi – doslovno prenijeti; citirati koga“ ¹⁰²	Rubrika <i>Rječnik</i>	Upravni i nepravni govor
„Da bi provjerio/provjerila je li vijest lažna, razmisli o izvoru, provjeri autora vijesti , provjeri datum objave vijesti [...]“ ¹⁰³	Temeljni tekst	Vijesti i izvješće
„Uspoređivati informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva “ ¹⁰⁴	Rubrika <i>Pisanje</i>	Jezične djelatnosti: Kojim vještinama trebaš ovladati?

U nastavku je tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik sedmoga razreda osnovne škole s čitankom hrvatskoga jezika *Snaga riječi 7*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 6).

Ishodi koje bi čitanka za sedmi razred trebala pratiti sastoje se isključivo od preporuka za kulturne posjete unutar predmetnog područja kultura i mediji. Preporučeni sadržaji obuhvaćaju posjete institucijama poput knjižnica i muzeja, kao i posjete različitim festivalima poput književnih. Također se naglašava važnost sudjelovanja na tribinama i susreta s književnicima i autorima iz različitih područja djelovanja.

Prvi citat dio je *temelnog teksta* u okviru istraživačkog projekta, te se nalazi u poglavlju *Zašto čitamo?* S obzirom na vještine stečene u prethodna dva razreda, ovaj primjer ne pruža detaljne informacije, ali na pravilan način usmjerava i podsjeća učenike na radnje koje trebaju poduzimati tijekom istraživanja i pisanja tekstova. Bez obzira radi li se o knjigama, člancima, internetskim stranicama ili drugim izvorima, važno je da svaki izvor koji učenik koristi bude citiran na pravilan način.

Sljedeći je citat dio poglavlja *Zašto čitamo* koji govori o Ivani Brlić-Mažuranić te je važan jer promiče kulturu autorstva i izdvaja pisce kao važne segmente kulture stvaralaštva. Konkretni citat nalazi se u rubrici *Saznajemo* te učenike potiče na razmišljanje o posjetu muzeju posvećenom Ivani Brlić-Mažuranić. Muzeji posvećeni književnicima često nude priliku za

¹⁰² Šojat, Anita. Naš hrvatski 7: udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 76.

¹⁰³ Isto, str. 108.

¹⁰⁴ Isto, str. 120.

upoznavanje njihovog života, načina stvaralaštva, književne baštine i kulturnog naslijeđa, a posjet takvom muzeju može biti prilika za obogaćivanje znanja te razumijevanje autorstva i nastanka autorskog djela.

Sljedeća dva citata, unutar istog poglavlja *Uvod u književnost za odrasle*, zajedno s citatima iz tablice: „Tko je pisac, a tko pripovjedač u književnome djelu?“, „Koja je razlika između pisca i pripovjedača?“, „Pisac je stvarna osoba koja je napisala književno djelo.“, „Tko je pisac, a tko pripovjedač?“ i „Tko je autor teksta, a tko pripovjedač u tekstu?“ velik naglasak stavljaju na pojmove **pisac i autor**. Jasno je vidljivo kako su svi iste prirode, te se neki na čak gotovo identičan način ponavljaju. Većina je citata uvrštena u rubrike (*Stavi naglasak i Učimo*) te su dio poglavlja *Životna priča*, dok su dva citata koji na isti način iznose definicije pojma *pisac* istaknuta unutar temeljnog teksta. Ključno je za učenike da razumiju ulogu pisca, kao i osnovnu razliku između pisca i pripovjedača, s obzirom da je pisac kreator teksta, stvaratelj priče, fizička osoba koja se može nazvati kreativnim umom iza teksta te samim time polaže prava i odgovornosti kao autor. S druge strane, pripovjedač je isključivo fiktivni lik unutar samog teksta koji prenosi priču čitatelju.

Sljedećim citatom, „Istraži tko su Malala Yousafzai i Greta Thunberg [...]“, kao i u udžbeniku, želi se istaknuti činjenica kako procjena autorstva igra važnu ulogu u odabiru pouzdanih i točnih informacija. Citat je dio *temelnog teksta* te se nalazi u poglavlju *Sve same ljubavi*. Kada je riječ o istraživanju poznatih osoba, postoji velik broj informacija dostupnih u različitim izvorima, koje potencijalno mogu biti krivo interpretirane. Ovdje se naglašava važnost usporedbe informacija iz različitih izvora kako bi se procijenila njihova pouzdanost, točnost i autorstvo. Drugim riječima, proučavanje različitih izvora omogućava usporedbu informacija i pomaže u donošenju zaključaka o pouzdanosti i točnosti informacija, a provjeravanje autora, odnosno njegovih kvalifikacija, stručnosti i pozadine, može biti korisno u donošenju suvislih zaključaka. Isto tako, posljednji citat u tablici daje iste smjernice kao i prethodno spomenuti. Dio je *temelnog teksta* te se nalazi u poglavlju *Čudesno*.

Nadalje, unutar rubrike *Saznajemo* i poglavlja *Sve same ljubavi*, nalazi se jednostavan istraživački zadatak („Prouči i istraži u knjižnici ili na internetu povijest poljupca [...]). Učenike se potiče na istraživanje i proučavanje internetskih stranica ili knjižnične građe, na način da pritom slijede pravila o preuzimanju informacija s mreže. Zanimljivo je istaknuti kako su pravila preuzimanja informacija iz različitih izvora nešto detaljnije istaknuta u prethodnim razredima, što će dati naslutiti kako bi učenici u ovoj etapi obrazovanja trebali posjedovati znanja i spoznaje o tome što ta pravila uključuju (npr. procjena pouzdanosti, točnosti i autorstva,

pravilno citiranje, parafraziranje). Nadalje, još su dva citata iz tablice koncipirana na gotovo isti način kada je u pitanju prikupljanje informacija iz različitih izvora („U odabranome digitalnom alatu, Adobe Spark [...] i „Pročitaj kako poremećaji hranjenja, anoreksija i bulimija [...]). Prvi citat pripada poglavlju *Sve same ljubavi* te je istaknut u *temeljnem tekstu*, dok je drugi dio poglavlja *Životna priča* i nalazi se u rubrici *Saznajemo*. Važno je istaknuti da u ova tri vrlo slična primjera kategorija teksta u kojoj je citat smješten ne igra veliku ulogu. Ti primjeri se odnose na istraživačke zadatke i opcionalni su nastavnicima. Drugim riječima, bez obzira na to koji primjer bude odabran, učenici će dobiti iste smjernice o preuzimanju informacija.

Tablica 6. Usporedba kurikuluma i čitanke sedmoga razreda

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 7		
KURIKULUM: C. Kultura i mediji OŠ HJ C.7.3. „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi – posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski – posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Odaberi poznatu osobu o čijem životu želiš više doznati. [...] Pri istraživanju se možeš koristiti različitim izvorima. Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor. “ ¹⁰⁵	Temeljni tekst (istraživački projekt)	Zašto čitamo
„ Jesi li kad bio/bila u muzeju koji je posvećen nekome književniku/književnici? Pročitaj kako je u Ivaninu muzeju, a ako imaš priliku, svakako ga posjeti. Doživljaj je nezaboravan.“ ¹⁰⁶	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Zašto čitamo
„Koja je razlika između pisca i pripovjedača“ ¹⁰⁷	Rubrika <i>Stavi naglasak</i>	Uvod u književnost za odrasle
„ Pisac je stvarna osoba koja je napisala književno djelo.“ ¹⁰⁸	Temeljni tekst	Uvod u književnost za odrasle
„Istraži tko su Malala Yousafzai i Greta Thunberg. Pazi, pronaći ćeš mnogo informacija. Usporedi informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva. “ ¹⁰⁹	Temeljni tekst	Sve same ljubavi
„Prouči i istraži u knjižnici ili na internetu povijest poljupca. Istraži kako ljubav iskazuju drugi narodi. Svoje spoznaje uobliči u sastavak od 200 riječi. Ne zaboravi pravila o preuzimanju informacija s mreže. “ ¹¹⁰	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Sve same ljubavi

¹⁰⁵ Šojat, Anita. *Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 28.

¹⁰⁶ Isto, str. 31.

¹⁰⁷ Isto, str. 59.

¹⁰⁸ Isto, str. 61.

¹⁰⁹ Isto, str. 88.

¹¹⁰ Isto, str. 91.

„U odabranome digitalnom alatu, Adobe Spark Postu, Canvi, MO Publisheru, izradi plakat o pjesniku Zvonimiru Golubu. Ravnomjerno rasporedi tekst i fotografije iz piščeva života koje možeš pronaći na mreži. Pazi kako preuzimaš informacije. “ ¹¹¹	Temeljni tekst	Sve same ljubavi
„ Tko je pisac , a tko pripovjedač u književnome djelu?“ ¹¹²	Rubrika <i>Stavi naglasak</i>	Životna priča
„Koja je razlika između pisca i pripovjedača?“ ¹¹³	Rubrika <i>Učimo</i>	Životna priča
„ Pisac je stvarna osoba koja je napisala književno djelo.“ ¹¹⁴	Temeljni tekst	Životna priča
„Pročitaj kako poremećaji hranjenja, anoreksija i bulimija, djeluju na tijelo i um. Istraži temu detaljnije i koristi se različitim izvorima. Pazi kako preuzimaš informacije. “ ¹¹⁵	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Životna priča
„ Tko je pisac , a tko pripovjedač?“ ¹¹⁶	Rubrika <i>Stavi naglasak</i>	Životna priča
„ Tko je autor teksta , a tko pripovjedač u tekstu?“ ¹¹⁷	Rubrika <i>Učimo</i>	Životna priča
„Istraži grčke bogove i heroje. [...] Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva , preuzimaj ih selektivno i kritički.“ ¹¹⁸	Temeljni tekst	Čudesno

Analiza kurikuluma, udžbenika i čitanke za sedmi razred osnovne škole donijela je nekoliko zaključaka. Sadržaj udžbenika izvrsno prati odgojno-obrazovni ishod, na način da se primjeri nalaze u točno navedenim predmetnim područjima i cjelinama udžbenika koje kurikulum nalaže te su na gotovo ishodu identičan način uvršteni u sadržaj udžbenika. Kroz primjere se naglašava važnost provjere pouzdanosti, točnosti i autorstva prilikom preuzimanja različitih informacija, te se učenike potiče na kritičko razmišljanje i oprezno preuzimanje informacija.

Nadalje, za razliku od udžbenika, sadržaj čitanke u nešto manjoj mjeri prati odgojno-obrazovni ishod. Pronađen je samo jedan citat koji se može dovesti u vezu s ishodom, no ne nalazi se u cjelini koja je u kurikulumu naznačena. No iako se kroz ishode ne ističe intelektualno vlasništvo, autorstvo i procjena istog, sadržaj čitanke uvelike promiče kulturu stvaralaštva, pisca kao pojam, važnost provjere pouzdanosti, točnosti i autorstva, kao i razumijevanje i primjenjivanje pravila o preuzimanju informacija iz različitih izvora. Samim time, manjkavost primjera koji bi trebali pratiti ishode učenja ne ukazuju na problem.

¹¹¹ Isto, str. 101.

¹¹² Isto, str. 108.

¹¹³ Isto, str. 111.

¹¹⁴ Isto, str. 112.

¹¹⁵ Isto, str. 116.

¹¹⁶ Isto, str. 117.

¹¹⁷ Isto, str. 119.

¹¹⁸ Isto, str. 156.

Također, impresum udžbenika i čitanke sadrži i podatak o izvoru fotografija koje su korištene u istima, što su u ovome slučaju piktoteka Školske knjige i Shutterstock/Gettyimages. Taj je podatak, kao i priznanja u cijelome impresumu, primjer dobre prakse poštivanja autorstva te također usmjerava učenike na stranice koje nude besplatne fotografije.

U konačnici, citata je nešto više u rubrikama nego u temeljnom tekstu, no to ne umanjuje njihovu važnost – na nastavnicima je da odaberu koji će sadržaj prezentirati učenicima te na koji će staviti nešto veći naglasak.

10.4. Osmi razred osnovne škole

Ovo poglavlje će dati detaljnu analizu kurikuluma, udžbenika i čitanke za osmi razred osnovne škole kroz dva tablična prikaza. U nastavku je prva tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik osmoga razreda osnovne škole s udžbenikom hrvatskoga jezika *Naš hrvatski 8*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 7).

Ishod kurikuluma, u predmetnom području hrvatski jezik i komunikacija te u cjelini čitanja i kreiranja sadržaja, na temu autorstva navodi sljedeće: „Uspoređuje podatke iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva u skladu sa zadatkom“. U udžbeniku je pronađen samo jedan citat koji se također može povezati s ishodom.

U poglavlju *Predavanje i prezentacija* učenike se uči kako na pravilan način prikupljati različite vrste informacija te na temelju toga pripremiti dobro predavanje. Važno je u cijelom procesu paziti na korake u procesu preuzimanja informacija – procijeniti pouzdanost i točnost izvora, provjeriti autora istog te citirati i naglasiti autora i naziv djela, a pritom razvijati ili održati svijest o važnosti poštivanja tuđeg intelektualnog vlasništva radi promicanja etičkog i odgovornog ponašanja. Pisanja imena i prezimena autora ima višestruku svrhu. Prvenstveno pridonosi transparentnosti, zaštiti autorskih prava, poštivanju tuđeg originalnog rada te ostavlja prostor slušateljima/čitateljima da dodatno istraže navedeni izvor informacija. Isto tako, time se cijeni originalnost, kreativnost i raznolikost u kreiranju sadržaja. Također, kada je riječ o usporedbi informacija radi procjene autorstva, važno je istaknuti kako učenici tim putem razvijaju kritičko mišljenje, ali i vještine u pravilnom pretraživanju informacija koje su u današnje vrijeme izuzetno lako i brzo dostupne u različitim izvorima, prvenstveno onim internetskim.

Tablica 7. Usporedba kurikuluma i udžbenika osmoga razreda

ANITA ŠOJAT: NAŠ HRVATSKI 8		
KURIKULUM: A. Hrvatski jezik i komunikacija OŠ HJ A.8.3. „Uspoređuje podatke iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva u skladu sa zadatkom“		
UDŽBENIK	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Uza svaki je preuzeti citat obvezno napisati ime i prezime autora te naziv djela. Informacije iz različitih izvora treba usporediti radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva. “ ¹¹⁹	Temeljni tekst	Predavanje i prezentacija

U nastavku je tablica koja prikazuje usporedbu odgojno-obrazovnog ishoda kurikuluma za nastavni predmet hrvatski jezik osmoga razreda osnovne škole s čitankom hrvatskoga jezika *Snaga riječi 8*, autorice Anite Šojat (vidi tablicu 8).

Ishodi koje bi čitanka za osmi razred trebala pratiti sastoje se, kao i u čitanki sedmoga razreda, isključivo od preporuka za kulturne posjete unutar predmetnog područja kultura i mediji. Preporučeni sadržaji obuhvaćaju posjete institucijama poput knjižnica i muzeja, kao i posjete različitim festivalima poput književnih. Također se naglašava važnost sudjelovanja na tribinama i susreta s književnicima i autorima iz različitih područja djelovanja. Niti jedan citat unutar čitanke ne može se izravno povezati s ovim ishodom, no pronađeno je čak osam citata koji potiču učenike na razmišljanje o plagijatima, preuzimanju fotografija s interneta te procjeni različitih izvora informacija.

Prvi je citat jedan od zanimljivijih. Nalazi se u poglavlju *Razlistaj se* i u rubrici *Stavi naglasak*. Jedan dio navedenog poglavlja je strip *Dupla briga*, autorice Marine Braović Hajdarović. Riječ je o stripu koji na zanimljiv način prikazuje dvije sestre – jedna sestra odbija pisati zadaću, no kada je čula da je njezina sestra zadaću uredno napisala, sada ju želi prepisati od nje. Identificirajući se s likovima, učenici se suočavaju s istom dilemom. Ovim ih se citatom motivira i potiče na razmišljanje o školskim obavezama i iskušenjima koja se javljaju kada nastupe briga, zatrpanost obavezama i lijenost. Postavlja se pitanje: „Jesi li katkad u iskušenju **da preuzmeš tuđi rad kao svoj?**“. Ovo je pitanje nastavnicima ključno za daljnje razumijevanje učenikovih prethodno (ne) usvojenih znanja. Ukoliko je odgovor na navedeno

¹¹⁹ Šojat, Anita. Naš hrvatski 8: udžbenik hrvatskoga jezika u osmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 113.

pitanje „da“, nastavnik bi trebao objasniti zašto takvo ponašanje nije prihvatljivo, koje to posljedice nosi te svakako usporediti „bezazleno“ kopiranje tuđeg rada u osnovnoj školi s nepoštivanjem autorskih prava i preuzimanjem tuđih radova u zreloj dobi, kada bismo u potpunosti trebali biti svjesni svih aspekata autorskih prava. Nastavnici imaju priliku objasniti zašto je važno cijeliti tuđi rad i ideje te kako kopiranje može imati negativne posljedice, ne samo za pojedince, već i za društvo u cjelini. S druge strane, ukoliko učenik odgovori kako nikada nije u iskušenju da preuzme tuđi rad kao svoj, to je vrlo dobra povratna informacija na nastavnikov rad tijekom proteklih godina, kao i na sadržaj udžbenika, koji potencijalno ima značajan utjecaj na učenike.

Nadalje, kroz poglavlje *Književnost i ja*, te unutar potpoglavlja koje donosi kratki ulomak iz romana Sasvim sam popubertetio autorice Sanje Pilić, protežu se tri citata iste tematike. Kao i u udžbeniku petoga razreda i čitanki sedmoga razreda, i ovaj se put kroz pitanje „**Tko je pisac**, a tko pripovjedač?“ te „Jesu li **pisac** i pripovjedač u djelu ista osoba?“ nastoje raščlaniti ta dva koncepta. Prvi se citat nalazi u rubrici *Stavi naglasak*, dok su druga dva dio *temelnog teksta*. Pisac i pripovjedač dva su različita koncepta, iako ponekad mogu biti ista osoba. Za tematiku ovog rada važno je istaknuti kako je pisac kreativni umjetnik koji stvara književno djelo, što je na nešto manje konkretan način rečeno kroz četvrti citat u ovoj tablici.

Sljedeći je citat dio poglavlja *Pohvalnica životu i ljubavi*. Jedno od potpoglavlja predstavlja pjesmu Antuna Gustava Matoša, te ima za cilj upoznati učenike s pjesničkim stvaralaštvom A.G. Matoša. Konkretno zahtjeva od učenika izradu PowerPoint prezentacije i korištenje besplatnih fotografija s interneta. Učenici pritom trebaju biti svjesni važnosti autorskih prava i koristiti besplatne fotografije ili one dostupne pod licencom neke od tvrtki. O odgovornom preuzimanju fotografija s mreže riječ je bilo samo u čitanki petog razreda, što će dati naslutiti manjkavost u razumijevanju istoga, te su samim time dodatna objašnjenja od strane nastavnika poželjna.

Nadalje, sljedeći se citat nalazi u poglavlju *Mjesto pod suncem* te je dio faza u procesu izrade prezentacije. Učenicima se zadaje nekoliko koraka u izradi naslovne stranice prezentacije, što između ostaloga uključuje i pisanje imena i prezimena autora prezentacije. O ovome je bilo riječ u čitanki petog razreda, kao i u udžbeniku i čitanki šestog razreda, što je vrlo dobro u kontekstu razumijevanja intelektualnog vlasništva. Navedena uputa da se autori prezentacije napišu u donjem desnom kutu ističe njihovu važnost i omogućuje jasno identificiranje njihovog doprinosa, te ukoliko je riječ o više autora, cijeni doprinos svakog pojedinačnog.

U cjelini *Kultura i mediji*, te unutar rubrike *Promišljamo i povezujemo* nalazi se već poznati citat kojim se učenike potiče na promišljanje o načinu pretraživanja informacija i različitih izvora. Učenike se pita uspoređuju li podatke iz različitih izvora radi **procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva** u skladu sa zadatkom, što je izvrsna nadopuna potpoglavlju koje govori o Internetu i digitalnim kompetencijama. Učenici bi trebali utvrditi prethodno stečena znanja i nastaviti promišljati o pouzdanosti izvora, točnosti informacija unutar istih, kao i vjerodostojnosti i pozadini autora i njegovih uradaka. Takvim načinom uspoređivanja donose se utemeljeni i kvalitetni zaključci.

Posljednji citat u tablici također je dio cjeline *Kultura i mediji*, te se nalazi u rubrici *Rječnik*. Riječ je o potpoglavlju koje donosi ulomak iz eseja Coca-Cola autorice Dubravke Oraić Tolić. Za razliku od prethodnih primjera u tablicama, ovaj je primjer prvi puta spomenut u čitanki osmog razreda. Učenicima se kroz primjer Coca-Cole nastoji približiti pojam s kojim se potencijalno po prvi put susreću – *patent*. „Patent predstavlja **vlasništvo** čiju uporabu za vrijeme trajanja patentne zaštite vlasnik može dopustiti drugim osobama davanjem licencije, ili ga može u potpunosti prenijeti na druge osobe.“¹²⁰ Uz dodatno objašnjenje nastavnika, učenici se upoznaju s novim pojmom u kontekstu industrijskog dizajna te razvijaju svijest o njegovoj važnoj ulozi u kontekstu poticanja inovacije, zaštiti intelektualnog vlasništva te licenciranju.

Tablica 8. Usporedba kurikuluma i čitanke osmoga razreda

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 8		
KURIKULUM: C. Kultura i mediji OŠ HJ C.8.3. „Preporučeni sadržaji: posjet institucijama: knjižnice, muzeji, atelijeri, umjetničke radionice, instituti, zavodi – posjet festivalima: književni, filmski, znanstveni, obrazovni, tradicijski – posjet tribinama i susreti s književnicima i autorima različitih područja djelovanja“		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	POGLAVLJE
„Kako se nosiš sa školskim obvezama? Jesi li katkad u iskušenju da preuzmeš tuđi rad kao svoj? “ ¹²¹	Rubrika <i>Stavi naglasak</i>	Razlistaj se
„ Tko je pisac , a tko pripovjedač?“ ¹²²	Rubrika <i>Stavi naglasak</i>	Književnost i ja
„Jesu li pisac i pripovjedač u djelu ista osoba?“ ¹²³	Temeljni tekst	Književnost i ja
„ Pisac – pripovijeda o događajima kroz pripovjedača.“ ¹²⁴	Temeljni tekst	Književnost i ja

¹²⁰ Što je patent? URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/patenti/sto-je-patent/> (2023-05-26)

¹²¹ Šojat, Anita. Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 25.

¹²² Isto, str. 40.

¹²³ Isto, str. 41.

¹²⁴ Isto, str. 42.

„Pronađi Matoševe sonete, pročitaj ih pa odaberi jedan koji ti je najdraži. U prezentaciji u PowerPointu vizualiziraj, s pomoću besplatnih fotografija koje ćeš pronaći na internetu , stihove odabranog soneta.“ ¹²⁵	Temeljni tekst	Pohvalnica životu i ljubavi
„[...] ispod (u desnome donjem kutu) napisati autore prezentacije , iznad naslova (na sredini) naziv škole i predmet: Hrvatski jezik.“ ¹²⁶	Temeljni tekst (faze u procesu izrade prezentacije)	Mjesto pod suncem
„Uspoređuješ li podatke iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva u skladu sa zadatkom?“ ¹²⁷	Rubrika <i>Promišljamo i povezujemo</i>	Kultura i mediji
„ Patent – izum, pravo izumitelja na primjenu svojeg izuma.“ ¹²⁸	Rubrika <i>Rječnik</i>	Kultura i mediji

Analizom kurikuluma, udžbenika i čitanke za osmi razred osnovne škole došlo se do spoznaje kako se unutar istih ističe važnost poštivanja i razumijevanja tuđeg intelektualnog vlasništva. Učenike se potiče na isticanje imena i prezimena na vlastitim uradcima, pravilno preuzimanje fotografija s interneta, razumijevanje pojmova kao što je patent, kao i na pravilno preuzimanje informacija u smislu procjene njihove pouzdanosti, točnosti i autorstva.

Sadržaj udžbenika prati odgojno-obrazovni ishod, na način da se pronađeni primjer nalazi u cjelini udžbenika koju kurikulum nalaže te je na gotovo identičan način uvršten u sadržaj udžbenika. S druge strane, sadržaj čitanke ne prati ishod, no ne postojanje rubrika ili dijelova temeljnih tekstova koji potiču na posjete kulturnim institucijama ne implicira na manjkavost u takvoj vrsti terenske nastave. Sadržaj čitanke uvelike promiče pisca kao pojam, važnost usporedbe različitih izvora radi provjere pouzdanosti, točnosti i autorstva, pravilno preuzimanje fotografija s interneta, te isto tako potiče na razmišljanje o preuzimanju tuđeg rada i posljedicama koje to nosi.

Također, impresum udžbenika i čitanke sadrži i podatak o izvoru fotografija koje su korištene u istima, što su u ovome slučaju piktoteka Školske knjige i Shutterstock/Gettyimages. Taj je podatak, kao i priznanja u cijelome impresumu, primjer dobre prakse poštivanja autorstva te također usmjerava učenike na stranice koje nude besplatne fotografije.

U konačnici, citata je više pronađeno u čitanki nego u udžbeniku, te ih je također nešto više u temeljnom tekstu neko u rubrikama, no razlika je slabo uočljiva.

¹²⁵ Isto, str. 100.

¹²⁶ Isto, str. 137.

¹²⁷ Isto, str. 186.

¹²⁸ Isto, str. 187.

10.5. Prijedlozi za poboljšanje smjernica o autorskim pravima u čitankama

S obzirom da je razumijevanje intelektualnog vlasništva i autorskog prava ključno za pravilno i etički usmjereno pretraživanje i preuzimanje informacija, sljedećih nekoliko poglavlja bavit će se raznim primjerima kojima potencijalno nedostaju smjernice ili pojašnjenja glede autorskih prava i preuzimanja sadržaja iz različitih informacijskih izvora, koji su vidljivi u primjerima kroz prethodna poglavlja. Ovo poglavlje sadrži tablice s citatima koji su, u usporedbi s citatima iz prošlih poglavlja, nepotpuni u kontekstu autorskih prava i usmjeravanja na iste. Tablice sadrže citate isključivo iz čitanke hrvatskoga jezika predmetne nastave, kategoriju teksta u kojoj se nalaze, kao i vlastite prijedloge za poboljšanje istih. Primjeri kojima nedostaju prethodno navedene vrste smjernica nisu pronađeni u udžbenicima, odnosno predmetnom području hrvatski jezik i komunikacija.

U nastavku je tablica koja prikazuje tri nepotpuna citata iz čitanke hrvatskoga jezika za peti razred osnovne škole i prijedloge za poboljšanje istih (vidi tablicu 9). Za početak, prvi citat u tablici istraživačke je prirode te potiče učenike na pretraživanje internetskog sadržaja radi stvaranja Power Point prezentacije s pomoću alata Sway. U usporedbi s primjerima u prethodnim poglavljima, gdje je jasno naglašena važnost preuzimanja isključivo besplatnih fotografija ili stavljanja reference ukoliko je fotografija pod autorskim pravom, u ovome primjeru manjka takva vrsta smjernice. Učenici bi, s obzirom da u nižim razredima osnovne škole nemaju velikog doticaja s autorskim pravima, mogli zaboraviti na tek naučena pravila o preuzimanju fotografija s interneta, što bi se moglo izbjeći jednostavnim i kratkim naputkom na kraju zadatka, primjerice: „Pazi da pronađene fotografije budu besplatne, ili za svaku pronađenu fotografiju obavezno navedi izvor“. Na taj način, učenici će biti svjesni važnosti poštivanja autorskih prava i pravilnog korištenja fotografija koje su dostupne na internetu.

Sljedeća dva citata, kao i prethodni, istraživačke su prirode te potiču učenike na pretraživanje internetskog sadržaja u svrhu pisanja kratkog zaključka 100-150 riječi. S obzirom da Internet obiluje različitim informacijama, vrlo je vjerojatno da će učenici, bez pravilnog naputka, doslovno preuzimati tuđe riječi ili parafrazirati, a pri tome neće navesti izvor niti za jedno od tih preuzetih sadržaja. Bez jasnih smjernica, učenici potencijalno neće osvijestiti važnost navođenja referenci čak i kod parafraziranih tekstova, što je jednako neprihvatljivo kao i doslovno preuzimanje tuđih rečenica. Prijedlog za rješenje ovog potencijalnog problema može biti nešto od primjera koji su navedeni u prethodnim tablicama: „Uspoređuj informacije iz

različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnost i autorstva“, „Pazi kako preuzimaš informacije“ ili “Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor.“

Tablica 9. Citati i prijedlozi za peti razred OŠ

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 5		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	PRIJEDLOG
„Pronađi na internetu lijepe fotografije sunčane (rujne) raznobojne jeseni, a zatim i fotografije maglovite i kišne jeseni. S pomoću alata Sway napravi slikokaz. Uz svaku fotografiju napiši jednu rečenicu kojom ćeš izraziti svoje raspoloženje.“ ¹²⁹	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom korištenja fotografija koje su pod autorskim pravima.
„Istraži i saznaj koja su mjesta poznata po najvišim valovima na svijetu. Na internetskim stranicama pronadi primjere razorne moći velikih valova i vjetrova i saznaj koja su mjesta u svijetu najugroženija od takvih prirodnih nepogoda. Napiši zaključak u 100 riječi o onome što si saznao/saznala.“ ¹³⁰	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.
„Pronađi na internetu članke koji donose informacije o tome što se događa djeci koja previše gledaju televiziju ili većinu svoga slobodnog vremena provode pred računalom. Napiši zaključak o onome što si doznao/doznala u 150 riječi.“ ¹³¹	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.

Sljedeća tablica prikazuje dva nepotpuna citata iz čitanke hrvatskoga jezika za šesti razred osnovne škole i prijedloge za poboljšanje istih (vidi tablicu 10). Prvi primjer dio je zadatka koji se temelji na izradi postera. Iako se zadatak većinski zasniva na provedbi intervjua, dio koji se odnosi na prikupljanje podataka s internetskih izvora nije potkrijepljen pravilima o preuzimanju informacija s interneta, kao ni smjernicama ili kratkim upozorenjima. Vrlo je dobro istaknuta važnost procjene kvalitete podataka, no kratka uputa poput: „Pazi, svaki korišteni izvor treba biti naveden!“ izvrsno bi nadopunila upute o zadatku i na neki način podsjetila učenike da je pravilno korištenje tuđim uradcima, kao i navođenje referenci za svaki korišteni izvor, sastavni dio svakog zadatka takve vrste. Isto tako, ukoliko bi u ovom zadatku bile korištene fotografije

¹²⁹ Šojat, Anita. Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020. Str. 97.

¹³⁰ Isto, str. 103.

¹³¹ Isto, str. 121.

s interneta, valjalo bi u upute uvrstiti ovakvu vrstu opaske: „Obrati pažnju da su sve pronađene fotografije slobodne za upotrebu ili svakoj od njih pridruži odgovarajuću referencu“.

Sljedeći je citat vrlo zanimljiv. Učenici su potaknuti na istraživanje plagiranja i autorskog prava na način da pronađu primjere u medijskim tekstovima, samostalno odaberu ostale izvore istraživanja te na temelju pronađenoga sastave tekst od 100 riječi. Budući da je izravno riječ o autorskom pravu i plagiranju, nedostaje opaska poput „Koristeći prikupljene podatke, samostalno donesi zaključke o tome koja pravila o poštivanju tuđeg intelektualnog vlasništva trebaš primijeniti na svoj zadatak“. Citat je sam po sebi kontradiktoran, no trenutno nije moguće predvidjeti hoće li nastavnik pružiti dodatne smjernice za izradu zadatka, s obzirom na njegovu specifičnost.

Tablica 10. Citati i prijedlozi za šesti razred OŠ

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 6		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	PRIJEDLOG
„Prouči temu i na internetu te razgovaraj i s ostalim osobama koje ti mogu pomoći u prikupljanju podataka [...]. Nakon što si odabrao/odabrala izvore istraživanja, prikupi podatke, pripremi pitanja za intervju s bakom i/ili djedom, a zatim organiziraj prikupljene podatke, procijeni njihovu kvalitetu i napravi odabir podataka. Nakon što provedeš istraživanje, ujedini misli u tekst (članak), napiši ga rukom ili na računalu. Tekst podijeli u manje cjeline i svakoj odredi podnaslov. Odaberi fotografije, tablice, pisane izvore, izreske iz časopisa [...]“ ¹³²	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica, kao i važnost navođenja izvora i citiranja prilikom korištenja fotografija koje su pod autorskim pravima.
„Istraži što je plagiranje i autorsko pravo. Pronađi primjere u medijskim tekstovima. Iznesi svoje gledište u 100 riječi o tome problemu koji se pojavljuje u školi, ali i u društvu. Samostalno odaberi izvore istraživanja, prikupi podatke, obradi ih i prezentiraj ostalima prema slobodnog izvora: u obliku videozapisa, postera, animacije, slikokaza, digitalnoga obrazovnog sadržaja, tematske izložbe i sl.“ ¹³³	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.

¹³² Šojat, Anita. Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 9.

¹³³ Isto, str. 148.

Tablica u nastavku, kao i prethodna, prikazuje dva nepotpuna citata. Riječ je o citatima iz čitanke hrvatskoga jezika za sedmi razred osnovne škole s pripadajućim prijedlozima za poboljšanje istih (vidi tablicu 11). Prvi citat projektni je zadatak, odnosno, učenici trebaju istražiti biografiju jednog od ponuđenih pisaca, prikupiti podatke s različitih izvora i izraditi poster, Power Point prezentaciju, videozapis ili sl. S obzirom na prirodu zadatka koji uključuje pretraživanje različitih izvora informacija i korištenje tuđih tekstova, što podrazumijeva i potrebu za citiranjem, bilo bi korisno uključiti napomenu u zadatku poput: "Neovisno o odabranom načinu prezentacije, važno je da navedeš svaki korišteni izvor" ili koristiti primjer koji se već spominje u udžbeniku: "Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva".

Sljedeći primjer od učenika traži izradu portreta Blage Zadre s pomoću dostupnih informacija. Budući da je, kao i u prethodnom primjeru, riječ o zadatku u kojemu je gotovo nemoguće iznijeti informacije na temelju vlastitog znanja, ključno je upozoriti na važnost poštivanja tuđeg intelektualnog vlasništva na način da se uključi napomena poput već viđenih u udžbenicima: „Ne zaboravi pravila o preuzimanju informacija s mreže“ ili "Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva".

Tablica 11. Citati i prijedlozi za sedmi razred OŠ

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 7		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	PRIJEDLOG
„U ovome je poglavlju zastupljeno osam antologijskih hrvatskih pisaca. Odaberi jednog pisca u dogovoru s učiteljem/učiteljicom i jednim učenikom/jednom učenicom s kojim/kojom ćeš raditi projektni zadatak. Istraži biografiju pisca [...]. Odaberi najzanimljivije pojedinosti [...].“ Na temelju zanimljivih podataka odaberi način prezentacije istraživanja: jednogminutni videozapis, poster ili grafički prikaz, jednogminutna animacija, slikokaz, digitalni obrazovni sadržaj, aplikacija ili igra.“ ¹³⁴	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.
„Napiši portret Blage Zadre. Pročitaj sve dostupne informacije da bi mogao/mogla pisati o njegovim osobinama. [...] Kako bi njegov vanjski opis bio što	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.

¹³⁴ Šojat, Anita. Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 60.

<p>vjerniji, dobro prouči fotografije i videoisječke dostupne na internetu. Portretu dodaj i svoja razmišljanja i subjektivan dojam. Napiši ga u 250 riječi.“¹³⁵</p>		
---	--	--

Tablica u nastavku prikazuje šest nepotpunih citata iz čitanke hrvatskoga jezika za osmi razred osnovne škole i prijedloge za poboljšanje istih (vidi tablicu 12). Prvi je citat specifičan s obzirom da je riječ o zadatku koji isključivo zahtjeva pronalaženje izvornih autorskih djela te njihov prikaz kroz Power Point prezentaciju. Prilikom odabira i korištenja likovnih djela, glazbenih djela ili drugih oblika umjetnosti, važno je imati na umu da su ta djela zaštićena autorskim pravima. To znači da je potrebno pridržavati se odgovarajućih pravila, te voditi računa o navođenju izvora ili autorstva djela. Vrlo je važno citirati sve korištene izvore te na taj način dati priznanje autorima, kao i omogućiti drugima da pronađu izvore prikazanih umjetničkih djela. Isto tako, u proces vrednovanja od strane nastavnika, trebao bi se uključiti i *pravilan način korištenja tuđeg intelektualnog vlasništva*. Napomene unutar zadatka mogle bi se uvrstiti na sljedeći način: „Pazi kako preuzimaš informacije. Slike, glazba i slična umjetnost također su zaštićeni autorskim pravima te je važno pristupati im na etički prihvatljiv način!“.

Sljedeći je primjer također istraživačke prirode. Od učenika se traže vještine pretraživanja izvora informacija kao i izrade pripadajuće Power Point prezentacije. Tijekom pisanja predavanja o piscu, važno je paziti na pravilno navođenje izvora informacija, dok je nakon toga potrebno pažljivo oblikovati i prezentirati materijal, također citirajući i na kraju navodeći cjelokupan popis korištene literature. Budući da je riječ o izradi predavanja o piscu i njegovu životu, razlog za poštivanje intelektualnog vlasništva i drugih autora koji su pripremili sadržaj o toj temi još je veći. Učenici su u ovom stupnju obrazovanja vrlo vjerojatno stekli određene navike u pretraživanju izvora informacija, kao i primjeni pravila o citiranju, no napomene poput već viđenih u udžbenicima: "Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva" ili "Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor" ne bi bile naodmet.

Sljedeći je citat vrlo sličan prethodnome. Riječ je o izradi Power Point prezentacije ili plakata na temu Augusta Šenoae. Učenici se trebaju koristiti internetskim izvorima i na temelju toga napraviti zadatak. Kao i u prethodnom primjeru, u ovaj bi zadatak valjalo uključiti

¹³⁵ Isto, str. 134.

napomene poput: "Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva" ili "Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor".

Sljedeći se citat, odnosno četvrti po redu, odnosi na preuzimanje fotografija s mreže. Iako na prvi pogled bezazlen čin, preuzimanje fotografija s mreže u svrhu izrade prezentacije bez popratnih citata pogrešno je. Pretraživanje fotografija putem Google-a najčešće će dati mnoštvo rezultata, te će ispod gotovo svake pronađene fotografije pisati *Slike su možda zaštićene autorskim pravima* ili će biti naznačen nositelj prava. To je ono na što se učenici trebaju osvrnuti – dobro istražiti izvor fotografije, odnosno njezinog autora ukoliko postoji, te ih u svoju prezentaciju uvrstiti na pravilan način. Vrlo jednostavan postupak koji bi upotpunio prezentaciju, te priznao autorski doprinos. Napomena se u zadatak može dodati na sljedeći način: „Obrati pažnju da su sve pronađene fotografije slobodne za upotrebu ili svakoj od njih pridruži odgovarajuću referencu“.

Nadalje, citat koji slijedi sadrži elemente pretraživanja tekstualnih informacija, kao i fotografija na mreži. Učenici u ovom slučaju trebaju izraditi brošuru kojom bi predstavili svoju domovinu koristeći se pritom informacijama dostupnim na internetu, te preuzimajući fotografije. Kao i u prethodnom primjeru, u zadatku nedostaje napomena poput: „Obrati pažnju da su sve pronađene fotografije slobodne za upotrebu ili svakoj od njih pridruži odgovarajuću referencu“. Kada je riječ o ostalim izvorima informacija, također bi valjalo uvrstiti napomenu poput već viđene u udžbenicima: "Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor".

Posljednji primjer odnosi se na pretraživanje različitih informacijskih izvora radi sastavljanja izvješća od 100 riječi. Važno je naglasiti napomene: „Pazi, na internetu ćeš o tim događajima pronaći obilje materijala“ i „Nemoj samo kopirati bez razumijevanja, skraćivanja i prilagođavanja tekstova tvojem zadanom zadatku“. Učenici su upozoreni na obilje informacija koje ih čeka, kao i na obavezno prilagođavanje pronađenog teksta svojem zadatku. Međutim, iako je jasno naznačeno da se tekst ne smije kopirati, upute o zadatku ne sadrže napomenu o citiranju ili poštivanju tuđeg intelektualnog vlasništva, što je vrlo važno za uključiti. Mogu se uključiti napomene poput već viđenih u udžbenicima: "Uspoređuj informacije iz različitih izvora radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva" ili "Važno je da navedeš svaki upotrijebljeni izvor".

Tablica 12. Citati i prijedlozi za osmi razred OŠ

ANITA ŠOJAT: SNAGA RIJEČI 8		
ČITANKA	KATEGORIJA TEKSTA	PRIJEDLOG
„Pripremi predavanje Ljubav u umjetnosti i književnosti u kojem ćeš istražiti i pronaći barem jedan primjer prikaza ljubavi u nekoj od umjetnosti (slikarstvo, kiparstvo, glazba, film, književnost ili graditeljstvo). Pripremi se za predavanje i pripremi prezentaciju u PowerPointu koja će potkrepljivati tvoje izlaganje. Svakako pokaži likovno djelo ili pripremi glazbeno djelo za slušanje. [...] Vrednovat će se sadržaj predavanja, urednost prezentacije, slikovni i slušni materijal, kvaliteta izlaganja te reakcija slušatelja predavanja.“ ¹³⁶	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja, kao i stavljanje naglasaka na autora prilikom preuzimanja tuđih djela. Također, staviti naglasak na srodna autorska prava, te vrednovati način usporedbe informacija radi procjene autorstva.
„Napiši predavanje od 400 riječi o piscu kojega si odabrao/odabrala i njegovim djelima te o zanimljivostima iz njegova života [...]. Kad napišeš predavanje na računalu, oblikuj i prezentaciju (PowerPoint, Sway). Vrednovat će se: kvaliteta napisanog rada, odabir podataka, točnost podataka, kvaliteta izlaganja [...].“ ¹³⁷	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica. Također, vrednovati način usporedbe informacija radi procjene autorstva.
„Pronađi na internetu podatke o velikome hrvatskom piscu Augustu Šenoi. Složi ih u prezentaciju u PowerPointu ili plakat. [...] Prikaži Šenoin život konkretno i bez suvišnih detalja u natuknicama jer on je pisac s kojim ćeš se zacijelo još susreti u školovanju.“ ¹³⁸	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.
„Izradi prezentaciju u PowerPointu s najljepšim fotografijama mora koje pronađeš na internetu. Uza svaku fotografiju ispiši po jedan stih iz Pupačićeve pjesme. Uz fotografije možeš napisati i svoje stihove o moru.“ ¹³⁹	Temeljni tekst	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom korištenja fotografija koje su pod autorskim pravima.
„Sastavi vodič (brošuru) kojom bi domovinu predstavio/predstavila nekomu tko nikad nije čuo za nju. Prikupi na internetu različite fotografije najljepših krajeva svoje domovine. Napiši sve što je osobito za domovinu u kulturi [...], sportu, geografiji [...], glazbi, gastronomiji [...] i sl. Složi sve informacije na	Rubrika <i>Saznajemo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica, kao i važnost navođenja izvora i citiranja prilikom korištenja fotografija koje su pod autorskim pravima.

¹³⁶ Šojat, Anita. Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 97.

¹³⁷ Isto, str. 107.

¹³⁸ Isto, str. 119.

¹³⁹ Isto, str. 121.

računalu, ubaci fotografije i izradi brošuru u programu Microsoft Publisher [...]. ¹⁴⁰		
„Istraži u različitim izvorima o povijesnim događanjima 1573.godine. Napiši izvješće od 100 riječi o svojim spoznajama. Pazi, na internetu ćeš o tim događajima pronaći obilje materijala. Tekstove pročitaj i sažmi u najosnovnije informacije. Nemoj samo kopirati bez razumijevanja, skraćivanja i prilagođavanja tekstova tvojem zadanom zadatku.“ ¹⁴¹	Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i>	Potrebno je naglasiti važnost navođenja izvora i citiranja prilikom parafraziranja ili doslovnog preuzimanja rečenica.

Analiza četiri prikazane tablice, koje ukupno sadrže 13 citata, pokazala je potrebu za unaprjeđivanjem uputa u određenim zadacima. Iako udžbenici i čitanke pružaju dovoljno informacija o intelektualnom vlasništvu, autorskom pravu i poštivanju istih, dodatne smjernice u prethodnim primjerima bi potaknule učenike da aktivno promišljaju o važnosti citiranja i pažljivog pretraživanja izvora u svakom zadatku. Osim toga, takve smjernice bi dodatno podigle svijest o važnosti autorstva i autorskog djela te bi stečeno znanje zasigurno koristili tijekom ostatka obrazovanja. Također, važno je istaknuti kako se nešto više citata nalazi u temeljnom dijelu teksta, dok je pripadajuće poglavlje u ovome slučaju zanemarivo, te samim time ne uvršteno u tablice.

Naposljetku, nepotpunost zadataka u kontekstu smjernica o autorskim pravima ne mora nužno značiti i manjkavost u znanju učenika. Posebice govoreći o sedmome i osmome razredu osnovne škole, kada su ta znanja već potencijalno usađena, učenici bi trebali samoinicijativno primjenjivati pravila o preuzimanju informacija s mreže, bez da ih zadatak ili nastavnik na to navodi.

10.6. Promicanje kulture autorstva

Kroz sljedeće primjere u udžbenicima i čitankama od šestog do osmog razreda osnovne škole bit će prikazano kako biografski podaci pisaca te promicanje autorstva, kao neizostavne komponente književnosti, doprinose boljem razumijevanju povijesti stvaralaštva, kao i suvremenih tendencija u pisanju. Tablice su složene na način da u sebi sadrže citat s

¹⁴⁰ Isto, str. 139.

¹⁴¹ Isto, str. 150.

pripadajućom kategorijom teksta, kao i podatak je li riječ o udžbeniku ili čitanki. U kompletu udžbenika za peti razred nije pronađen niti jedan citat takve vrste.

Za početak, tablica u nastavku prikazuje dva citata iz čitanke za šesti razred (vidi tablicu 13). Prvi citat nalazi se u rubrici *Pišemo i govorimo* te je dio potpoglavlja koji govori u Miri Gavranu. Iako citat ne promovira autorsko pravo i intelektualno vlasništvo na direktan način, zanimljivo ga je spomenuti u kontekstu promocije autora kao figure. Učenici će se na taj način upoznati autora i pripadajuća djela, razviti svijest o njegovoj važnoj ulozi, kao i postignućima u određenoj književnoj vrsti. Time se potiče razumijevanje i poštivanje autorskog rada, kao i prepoznavanje važnosti autora.

Sljedeći je citat mali dio potpoglavlja koji cjelovito govori o dvjema spisateljicama: J. K. Rowling i Amandi Hocking. Važnost ovog odlomka se dodatno ističe činjenicom da je cijelo potpoglavlje posvećeno samo njima, njihovom privatnom i poslovnom životu, usponima i padovima. Ovaj naglasak na njihovoj priči pruža učenicima priliku da upoznaju i razumiju ulogu autora, kao i da se inspiriraju njihovim životnim putem. Ovo je važno jer potiče učenike da cijene i razumiju autorstvo te da shvate kako stvaralaštvo može imati snažan utjecaj na živote i karijere pojedinaca. Isto tako, činjenica da su obje autorice krenule „od nule“ te svojim trudom i radom stekle naklonost većine, noseći se pritom s raznim životnim problemima, dodatno ističe autorstvo kao pojam koji zavrjeđuje divljenje i izrazito odavanje poštovanja.

Tablica 13. Autorstvo i stvaralaštvo u 6. razredu OŠ

6. RAZRED	
CITAT	UDŽBENIK/ČITANKA
Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i> : „Miro Gavran poznati je hrvatski pisac za djecu i odrasle. Pronađi na internetu u kojoj je književnoj vrsti najplodonosniji pa upoznaj razredni odjel s njegovim postignućima u toj vrsti.“ ¹⁴²	Čitanka
Temeljni tekst (Književne pepeljuge Amanda Hocking i J.K. Rowling): „Ne, ne mislimo na priče o Pepeljugama koje se čarobno preoblikuju iz sluškinja u princeze. Upravo obratno: danas vam pripovijedamo o dvjema spisateljicama kojima je zajedničko to što ih je književnost pretvorila, ako ne već u princeze, a ono barem u vrlo, vrlo dobrostojeće žene...“ ¹⁴³	Čitanka

¹⁴² Šojat, Anita. Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 143.

¹⁴³ Isto, str. 214.

Sljedeća tablica donosi sedam citata kojima se promiče kultura autorstva u sedmome razredu osnovne škole (vidi tablicu 14). Prvi citat jedini je koji se nalazi u udžbeniku te je dio glavnog poglavlja *Povijest hrvatskoga jezika*, koje se prostire na čak deset stranica udžbenika. Veliki je naglasak na autorstvu i autorima prvih važnih hrvatskih rječnika, gramatika, deklaracija i ostalih djela. Budući da je sve navedeno temelj hrvatske pismenosti, isticanje autora vrlo je važno u tom kontekstu. Mnogi su autori svojim stvaralaštvom pridonijeli podizanju hrvatske pismenosti koju poznajemo danas, što je izvrsno naglašeno na lenti vremena (16.-20.st.) koja se nalazi unutar poglavlja, a sadrži najvažnija djela/dokumente tog vremena te pripadajuće autore. Učenici možda neće upamtiti sve navedene informacije, no u tom će trenutku, možda i nesvjesno, uvidjeti važnu ulogu autora i napor koji ulažu u stvaranje čudesnih djela.

Sljedeći citat dio je potpoglavlja koji govori o pjesniku Danijelu Dragojeviću te se nalazi čitanki, u rubrici *Pišemo i govorimo*. Riječ je o zanimljivom zadatku u kojemu učenici trebaju napisati zamišljeni intervju sa spomenutim pjesnikom te tim putem naučiti nešto o problemu stvaralaštva, kao i o čitanosti i čitateljima. Zadatak je zanimljiv jer potiče na razmišljanje o autorstvu i stvaralaštvu, te iziskuje samostalno kreiranje odgovora na navedena pitanja. Aspektom stvaralaštva naglašava se važnost autorskog rada i kreativnog izražavanja te problematizira pitanja inspiracije, izazova i prepreka koje pjesnici mogu susresti. U cjelini, ovaj zamišljeni intervju dotiče različite aspekte autorstva, stvaralaštva i intelektualnog vlasništva te naglašava važnost tih elemenata u kontekstu umjetnosti i književnosti. Također, pretposljednji citat u tablici gotovo je identičan ovome – riječ je o pisanju zamišljenog intervjua s pjesnikom Dobrišom Cesarićem.

Sljedeći primjer također je dio čitanke, te se nalazi u temeljnom tekstu. Riječ je o projektnom zadatku na temelju kojega učenici trebaju istražiti jednog od predloženih pisaca te izraditi prezentaciju po želji. Zadatak potiče učenike da istraže i upoznaju rad odabranog pisca te da se povežu s njegovim stvaralaštvom. Na taj se način pridaje važnost autoru kao pojedincu i njegovoj pozadini koja može oblikovati njegovo stvaralaštvo, kao i utjecati na isto. U cjelini, ovaj citat naglašava važnost autorstva, stvaralaštva i intelektualnog vlasništva te potiče učenike da razviju svijest o autorstvu i autorskom doprinosu književnosti.

Sljedeći citat dio je čitanke te se nalazi u rubrici *Saznajemo*. Citat je mali dio govora poznate autorice Sanje Pilić, te vrlo zorno prikazuje moć koju pisci posjeduju. Kreativno oblikovanje likova, mijenjanje stvarnosti i stvaranje novih svjetova samo su neke od sposobnosti koje pisci posjeduju. Kreativnost, odnosno originalnost, glavni su elementi

definicije o autorskom djelu, a ovim se citatom vrlo poetski i maštovito ističu, što bi učenicima moglo biti zanimljivo.

Nadalje, još jedan primjer koji se također nalazi u čitanki, u rubrici *Pišemo i govorimo*, potiče na razmišljanje i raspravu o piscima, njihovim djelima i osobama kojima ih posvećuju. Naizgled zanemariv zadatak uvelike može pridonijeti podizanju svijesti o autorstvu, kao i kreativnosti i originalnosti koje su s njim povezane.

Posljednji citat u tablici dio je potpoglavlja koje govori o Wolfgangu Amadeusu Mozartu, te se nalazi u temeljnom tekstu. Za razliku od prethodnih citata koji su govorili isključivo o autorima jezičnih djela, ovaj je primjer poseban jer je riječ o glazbenom djelu, te samim time uvodi učenike u drugu sferu autorskih djela. Isto tako, budući da je riječ o tada vrlo mladom dječaku, učenici mogu lakše razumjeti kako dob ne utječe na stvaralaštvo, te da se isto treba cijeliti bez obzira na dob, vrstu djela i područje književnosti, odnosno umjetnosti.

Tablica 14. Autorstvo i stvaralaštvo u 7. razredu OŠ

7.RAZRED	
CITAT	UDŽBENIK/ČITANKA
Rubrika <i>Saznaj</i> : „Tko je autor prvoga hrvatskog rječnika i kako se rječnik zove? Tko je autor prve hrvatske gramatike i kako se gramatika zove? Zbog čega Ljudevit Gaj ima posebno mjesto u razvoju hrvatskoga jezika?“ ¹⁴⁴	Udžbenik
Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i> : „Napiši zamišljeni intervju s pjesnikom Danijelom Dragojevićem pa ga pitaj sve što te zanima o njegovim pjesmama. Razgovarajte o problemu stvaralaštva, o tome što piscu znači čitanost, komu piše svoje knjige, zašto ne daje intervjue i sl.“ ¹⁴⁵	Čitanka
Temeljni tekst: „U ovome je poglavlju zastupljeno osam antologijskih hrvatskih pisaca. Odaberi jednog pisca u dogovoru s učiteljem/učiteljicom i jednim učenikom/jednom učenicom s kojim/kojom ćeš raditi projektni zadataka. Istraži biografiju pisca [...]. Odaberi najzanimljivije pojedinosti [...].“ ¹⁴⁶	Čitanka
Rubrika <i>Saznajemo</i> : „Pisci imaju moć promijeniti sudbinu svojih likova, prekrojiti stvarnost, napisati drukčiju priču. Pisci su čarobnjaci koji iz šturih novinskih članaka stvaraju nove svjetove.“ ¹⁴⁷	Čitanka

¹⁴⁴ Šojat, Anita. Naš hrvatski 7: udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 8.

¹⁴⁵ Šojat, Anita. Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 21.

¹⁴⁶ Isto, str. 60.

¹⁴⁷ Isto, str. 123.

Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i> : „Razgovarajte o poveznicama između pisca, njegova djela i osobe kojoj ga posvećuje.“ ¹⁴⁸	Čitanka
Rubrika <i>Pišemo i govorimo</i> : „Napravi zamišljeni intervju s pjesnikom Dobrišom Cesarićem pa ga pitaj sve što te zanima o njegovim pjesmama. Razgovarajte o problemu stvaralaštva, o tome što piscu znači čitanost, za koga piše svoje knjige i sl.“ ¹⁴⁹	Čitanka
Temeljni tekst: „Pokatkad nam se dogodi da sretnemo dijete koje kao da poriče svoju stvarnu životnu dob. [...] Nije riječ, naravno, o knjiškom znanju, već o bogatstvu duše i velikom stvaralačkom naponu. [...] Mozarta je nemoguće uspoređivati; sam po sebi on je jedinica za kreativnost – mjerilo koje izjednačuje ljudsko trajanje i umjetničko stvaranje.“ ¹⁵⁰	Čitanka

Naposljetku, tablica u nastavku prikazuje dva citata kojima se promiče kultura autorstva u osmome razredu osnovne škole. Oba citata nalaze se u čitanki (vidi tablicu 15). Prvi citat dio je rubrike *Saznajemo* koja donosi *Male tajne velikih hrvatskih književnika*. U ovoj je rubrici riječ o svima poznatim autorima: Augustu Šenoi, A. G. Matošu, Tinu Ujeviću, Vesni Parun i Dragutinu Tadijanoviću. Pokraj osnovnih biografskih podataka koji se mogu pronaći u mnogim internetskim izvorima, zanimljivosti iz privatnog života, koje će izazvati veći interes kod učenika, pokazuju kako su i pisci obični ljudi koji imaju svoje osobne priče. To potiče učenike da pisce sagledaju kao ljude s emocijama, snovima i iskustvima, te da bolje razumiju njihova djela kroz kontekst njihovih života. Ove zanimljivosti također pružaju učenicima priliku da se povežu s piscima na osobnijoj razini i možda pronađu inspiraciju u njihovim iskustvima i stvaralaštvu.

Drugi i ujedno posljednji citat u tablici dio je temeljnog teksta te kroz pripremanje izložbe, između ostalog, učenike želi potaknuti na pažljiv odabir pisaca te predstavljanje ulomaka njihovih djela. Naglasak nije primarno na autorima i njihovim djelima, no vrijedan je doprinos izložbi te njeguje zavičaj i autore koji su karakteristični za isti.

¹⁴⁸ Isto, str. 129.

¹⁴⁹ Isto, str. 158.

¹⁵⁰ Isto, str. 230.

Tablica 15. Autorstvo i stvaralaštvo u 8. razredu OŠ

8. RAZRED	
CITAT	UDŽBENIK/ČITANKA
Rubrika <i>Saznajemo</i> : „Zašto je August Šenoa nakon škole uvijek išao na sladoled, zašto je Vesna Parun voljela miris lavande, kakva je veza jedne naranče i jedne pjesničke ljubavi?... Otkrivamo ti male zanimljivosti iz života naših slavni majstora i majstorica pera...“ ¹⁵¹	Čitanka
Temeljni tekst: „Pripremite izložbu kojoj će tema biti vaš zavičaj. [...] odaberite pisce koje ćete predstaviti čitajući ulomke njihovih djela.“ ¹⁵²	Čitanka

Kroz prikazane primjere u udžbenicima i čitankama za predmetnu nastavu osnovne škole, učenici dobivaju priliku saznati nešto više o biografskim podacima pisaca, ali i zanimljivostima iz njihovih privatnih života. Kroz promoviranje autorstva, učenici razvijaju svijest o važnosti autorskog rada, poštuju stvaralaštvo i intelektualno vlasništvo u cjelini te prepoznaju ulogu autora u književnosti i umjetnosti. Također, kroz istraživanje i prezentacije o autorima, učenici se povezuju s njihovim stvaralaštvom i shvaćaju na koji način pozadina i prethodna iskustva autora oblikuju njihova djela. Kroz sve ove primjere u udžbenicima i čitankama, kultura autorstva se njeguje i potiče, što doprinosi boljem razumijevanju autora i intelektualnog vlasništva u cjelini, kao i kreativnosti i autentičnosti.

¹⁵¹ Šojat, Anita. Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021. Str. 111.

¹⁵² Isto, str. 153.

11. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je istražiti povezanost udžbenika hrvatskoga jezika predmetne nastave s ishodima učenja kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik, u kontekstu autorstva i autorskog prava. Kako bi se učenike kasnije osnovnoškolske dobi osnažilo da postanu stvaratelji bilo koje vrste, da doprinose kulturi te da se ne pribojavaju ulagati svoje znanje, što će dovesti do napretka društva u cjelini, nužno je naglasak staviti na kreiranje kvalitetnih i svrsishodnih udžbenika. Rezultati provedenog istraživanja pokazali su kako udžbenici, u zanimljivim kontekstima i u zadovoljavajućoj količini sadržavaju informacije koje podižu svijest o autorstvu i poštivanju autorskog prava. Također, usklađenost sadržaja kompleta udžbenika s odgojno-obrazovnim ishodima koji su utemeljeni kurikulumom djelomična je no u ovome slučaju ne i neispravna. Nekolicina pronađenih citata obrađena je u svrhu davanja vlastitih prijedloga za nadopunu istih te su naposljetku izdvojeni odlomci ili citati kojima se promiče kultura autorstva i stvaralaštva. 8 citata u svih osam udžbenika u potpunosti je usklađeno je s ishodima, od ukupno 47. Neznatan broj citata koji prate ishode u ovome slučaju ne implicira na nedovoljnu opskrbljenost udžbenika takvom vrstom sadržaja, s obzirom da preostalih 39 citata izravno naglašavaju važnost pisca kao figure, poštivanje intelektualnog vlasništva, pravilno citiranje teksta i fotografija, poštivanje moralnih prava autora i potiču na razmišljanje o krađi tuđih ideja na način da se učenici mogu poistovjetiti sa zadanim tekstovima.

Odgojno-obrazovni ishodi kurikuluma za peti razred ističu točno citiranje i navođenje imena autora, poštivanje tuđeg intelektualnog vlasništva kao i preporučene sadržaje u vidu posjeta kulturnim institucijama u okviru kulture i medija. Citati u udžbeniku i čitanki za peti razred čine gotovo polovicu od ukupnog broja citata koji su u izravnoj vezi s odgojno-obrazovnim ishodima, što će dati naslutiti da se naglasak na poštivanje intelektualnog vlasništva, točno citiranje i navođenje imena autora intenzivno stavlja na samom početku višeg osnovnoškolskog obrazovanja, kako bi učenici odmah dobili uvid u pravila i smjernice glede spomenutih tema. Također, analiza je pokazala da se citati nalaze u točno navedenim predmetnim područjima i cjelinama udžbenika. Također, primjeri su usmjereni ka isticanju pisca, točnom citiranju, potpisivanju vlastitih uradaka i pravilnom preuzimanju fotografija s interneta. Nadalje, odgojno-obrazovni ishodi kurikuluma za šesti razred nalažu preuzimanje i upotrebljavanje informacija poštujući načela zaštite intelektualnog vlasništva i također posjet kulturnim institucijama u okviru kulture i medija. Citati pronađeni u udžbenicima, posebice u čitanki nisu u potpunosti vezani s ishodima. Čitanka, primjerice, obiluje citatima koji na

pristupačan i uzrastu primjeren način propitkuju učenikove stavove i razmišljanja glede preuzimanja tuđih ideja. Ti su citati vrlo vrijedni jer djeca te dobi kroz primjere s kojima se mogu poistovjetiti mogu najbolje percipirati ono što je najčešće dio višeg akademskog obrazovanja i kompleksnije je prirode. Važno je naglasiti kako je analiza pokazala da se kroz sadržaj udžbenika učenike potiče na vlastito stvaralaštvo u vidu priznavanja autorskih doprinosa i poštivanje tuđeg rada, kao i kritičkog mišljenja na te teme. Odgojno-obrazovni ishodi kurikuluma za sedmi razred nalažu usporedbu informacija radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva i standardno, posjet kulturnim institucijama u okviru kulture i medija. U sedmome se razredu ističe važnost provjere autora vijesti, procjene autorstva, ali se kroz nekoliko citata naglašava i pisac kao figura. Sadržaj udžbenika izvrsno prati odgojno-obrazovne ishode, na način da se primjeri nalaze u točno navedenim predmetnim područjima i cjelinama udžbenika koje kurikulum nalaže. Važno je naglasiti kako se po prvi puta u čitanki spominje, odnosno upućuje na posjet kulturnoj instituciji, u ovom slučaju muzeju, no ishod i citat nisu u izravnoj vezi jer se ne nalaze u istom predmetnom području. Nadalje, odgojno-obrazovni ishodi kurikuluma za osmi razred nalažu usporedbu informacija radi procjene pouzdanosti, točnosti i autorstva i posjet kulturnim institucijama u okviru kulture i medija, identično kao i u prethodnom razredu. Ističe se važnost navođenja citata, procjene autorstva, navođenja imena na vlastiti uradak te se propitkuju tendencije učenika kod rješavanja školskih obaveza u smislu krađe tuđih radova.

Što se tiče vlastitog doprinosa u vidu davanja prijedloga za poboljšanje smjernica o autorskim pravima, pronađeno je 13 citata koji su potencijalno nepotpuni. Primjeri se najčešće odnose na pretraživanje informacija na internetu te im nedostaju popratne upute glede citiranja, parafraziranja i navođenja autora. S obzirom na obilje takvih uputa u sastavu drugih zadataka i primjera, može se očekivati da učenici posjeduju dovoljnu razinu znanja kako bi samoinicijativno primjenjivali pravila o preuzimanju informacija s mreže. No, neprekidno ukazivanje na važnost poštivanja izvora i njegova autora prilikom svakog samostalnog zadatka s kojim se učenici susretnu vrlo je poželjno i zasigurno korisno za pravilan razvoj svijesti o poštivanju intelektualnog vlasništva i autorskog prava. Naposljetku je pronađeno 11 primjera u svih osam udžbenika kojima se potiče kultura autorstva i stvaralaštva. Van okvira kurikuluma, poznavanje biografije pisaca, zanimljivosti iz njihova privatnog života i promoviranje autorstva općenito, korisno je u daljnjem razumijevanju kompleksnijih pojmova koji se obrađuju kroz nastavni sadržaj.

Zaključno, za područje autorstva u osnovnoškolskim udžbenicima ovo je istraživanje važno jer je prvo takve prirode. Može se reći da su udžbenici, konkretno u predmetnim područjima hrvatski jezik i komunikacija te književnost i stvaralaštvo, na pravilan način usklađeni s odgojno-obrazovnim ishodima. Nepostojanje primjera koji su usko vezani uz predmetno područje kultura i mediji nije nužno negativno, s obzirom na praćenje kurikuluma od strane nastavnika i slobodu u kreiranju ideja, što se zasigurno očituje kroz terensku nastavu. Naposljetku, može se pretpostaviti da će učenici te dobi, čak i nakon usvojenih znanja, često pribjeći neetičkim načinima rješavanja obaveza, posebice kada su pod pritiskom i stresom. Iako takav način nije ispravan, u školskom se sustavu razne generacije učenika nose s različitim obavezama i oblicima pritiska, što će ih često navesti na, primjerice, prepisivanje tuđe zadaće. Ključno je usaditi im svijest o negativnim stranama takvih postupaka, usmjeriti ih na dugoročni put koji će od njih izgraditi poštene akademske građane i kasnije ostvarene ljude.

12. Literatura

1. Chartier, Roger. Forms and meanings. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1995.
2. Državni zavod za intelektualno vlasništvo. URL: <https://www.dziv.hr/hr/intelektualno-vlasnistvo/autorsko-pravo/autorsko-djelo/> (2023-06-20)
3. Henneberg, Ivan. Autorsko pravo. Zagreb: Informator, 2001.
4. Horvat, Aleksandra; Živković, Daniela. Knjižnice i autorsko pravo. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2009.
5. Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html (2023-06-15)
6. Pravilnik o udžbeničkom standardu te članovima stručnih povjerenstava za procjenu udžbenika i drugih obrazovnih materijala. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_9_196.html (2023-06-15)
7. Velagić, Zoran. Pisac i autoritet: bit autorstva i sustav autorizacije vjerskih knjiga u 18. stoljeću. Zagreb: Naklada Ljevak, 2010.
8. Šojat, Anita. Naš hrvatski 5: udžbenik hrvatskoga jezika u petome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.
9. Šojat, Anita. Naš hrvatski 6: udžbenik hrvatskoga jezika u šestom razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.
10. Šojat, Anita. Naš hrvatski 7: udžbenik hrvatskoga jezika u sedmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.
11. Šojat, Anita. Naš hrvatski 8: udžbenik hrvatskoga jezika u osmome razredu osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.
12. Šojat, Anita. Snaga riječi 5: hrvatska čitanka za peti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2020.
13. Šojat, Anita. Snaga riječi 6: hrvatska čitanka za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.
14. Šojat, Anita. Snaga riječi 7: hrvatska čitanka za sedmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.
15. Šojat, Anita. Snaga riječi 8: hrvatska čitanka za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Školska knjiga, 2021.

16. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima. URL:

https://www.zakon.hr/z/106/Zakon-o-autorskom-pravu-i-srodnim-pravima?fbclid=IwAR12OJvreDQBI_9zs3jixvPsRPDSQOxJmQrUwT80KUAYw2LGfDE_vfbZHO8 (2023-07-01)

17. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu.

URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (2023-06-15)